

Ο ΜΕΤ' ΑΛΛΟΔΑΠΗΣ ΓΑΜΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΑΡΧΑΙΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟΝ
ΚΑΙ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΣΤΙΚΟΝ ΔΙΚΑΙΟΝ*

ΥΠΟ

ΑΝΑΣΤ. Π. ΧΡΙΣΤΟΦΙΛΟΠΟΥΛΟΥ

Ἐν ᾧ τόσον κατὰ τὴν ὀμηρικὴν περίοδον ὅσον καὶ κατὰ τοὺς ἀκολουθήσαντας αὐτὴν αἰῶνας μέχρι καὶ τοῦ Ε' ἀρχομένου ἡ διαφορὰ τῆς ἰθαγενείας δὲν ἀπετέλει γαμικὸν κώλυμα καὶ τὰ τέκνα πατρὸς πολίτου καὶ μητρὸς ἐστερημένης τῆς πολιτείας οὐ μόνον ἐθεωροῦντο ἐξ ἐπόψεως ἰδιωτικοῦ δικαίου ὡς νόμιμα ἀλλὰ καὶ ἠκολούθουν τὴν ἐθνικότητα τοῦ πατρὸς¹, ἀπὸ τοῦ χρονικοῦ τούτου σημείου ἀρχίζουν νὰ λαμβάνωνται ὑπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐλληνικῶν κρατῶν νομοθετικὰ μέτρα δυσχεραίνοντα ἢ καὶ ὅλως ἀποκλείοντα τὴν εἰς τοὺς πολίτας ἀποδοχὴν τῶν ἐκ τοιούτων γάμων καταγομένων. Οὗτοι χαρακτηρίζονται νῦν, ἀκριβῶς ὅπως καὶ τὰ ἐξώγαμα τέκνα, ὡς νόθοι. Ὁ μετ' ἀλλοδαπῆς γάμος ἐπιφέρει εἰς τὰ ὑπὸ τοιοῦτον νομοθετικὸν καθεστῶς κράτη τότε μόνον τὰ ἀποτελέσματα ἐγκύρου τοιούτου, ὅταν ἡ γυνὴ ἀτομικῶς ἢ ὡς ὑπήκοος ὄρισμένης πόλεως ἀπολαύει τοῦ δικαιώματος ἐπιγαμίας², παραχωρηθέντος διὰ διεθνοῦς συμβάσεως ἢ μονομεροῦς πράξεως

* Ἀνεκοινώθη ὑπὸ τοῦ κ. Γεωργ. Μαριδάκη μετὰ σχετικῆς αὐτοῦ εἰσηγήσεως κατὰ τὴν συνεδρίαν τῆς 2 Νοεμβρίου 1950.

¹ Ε. HRUZA, Beiträge zur Geschichte des griechischen und römischen Familienrechts τόμ. II, Erlangen - Leipzig 1894 σ. 104 ἐπ., G. BUSOLT, Griechische Staatskunde⁸ τόμ. I, München 1920 σ. 221 ἐπ., W. G. BECKER, Platons Gesetze und das griechische Familienrecht, München 1932 σ. 167 ἐπ., K. LATTE ἐν Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft τῶν PAULY - WISSOWA - KROLL (κατωτ. = RE) s. v. Νόθοι τόμ. XVII 1 (1936) σ. 1667 ἐπ., ἔνθα καὶ αἱ πηγαί.

² Κατὰ κανόνα ὁ ὄρος ἐπιγαμία ἔχει ἐν ταῖς ἐπιγραφικαῖς πηγαῖς τὴν τεχνικὴν ταύτην σημασίαν. Κατ' ἐξαιρέσειν εἰς τὸν κατὰ τῆς τυραννίδος νόμον τοῦ Ἰλίου ἐν OGIS I ἀρ. 218 (ὀλίγον μετὰ τὸ 281 π. Χ.) σ. 105 καὶ εἰς ἐπιτάφιον ἐπιγραφὴν τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐκ Κυζίκου δημοσιευθεῖσαν ὑπὸ τοῦ G. MENDEL ἐν *Bulletin de correspondance hellénique* τόμ. 33 (1909) σ. 412 ἀρ. 415 σημαίνει, ὡς ἐνίοτε καὶ εἰς φιλολογικὰς πηγάς (βλ. π. χ. Ἡρόδοτον II 147, Ἰσαῖον VII 12, Ἴωσηπον Ἰουδ. Ἀρχ. XVII 1. 1 καὶ τὰς παρὰ Ε. HRUZA ἔνθ' ἄνωτ. σ. 103 σημ. 3 καὶ L. BEAUCHEΤ Histoire du droit privé de la république athénienne τόμ. I, Paris 1897 σ. 189 σημ. 1 παραπομπὰς

τοῦ περὶ οὗ ἐκάστοτε πρόκειται κράτους. Θεωρῶ πάντως ὡς σχεδὸν βέβαιον ὅτι τόσον κατὰ τὸ παλαιότερον ὅσον καὶ κατὰ τὸ νεώτερον νομικὸν καθεστὸς καὶ εἴτε μεταξὺ τῶν συζύγων ὑφίσταται *ἐπιγαμία* εἴτε οὐ ὁ ἐκ πατρὸς ἐστερημένου τῆς πολιτείας γεννηθεὶς εἶναι ὡς καὶ κατὰ τὰς συγχρόνους νομοθεσίας τῶν περισσοτέρων εὐρωπαϊκῶν κρατῶν, κατὰ κανόνα τουλάχιστον, ἀλλοδαπός, οἰαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐθνικότης τῆς μητρὸς του· διὰ τὰ ἀποκτήσῃ δὲ τὴν ἰθαγένειαν τῆς τελευταίας δέον νὰ τηρηθοῦν αἱ συνήθεις διατυπώσεις τῆς πολιτογραφήσεως ἀλλοδαποῦ ἢ νὰ ληφθῇ εἰδικὸν μέτρον ὡς τὰ κατωτέρω ἐξετασθησόμενα τῆς Θάσου καὶ τῆς Φαλάνης. Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἣτις καὶ χωρὶς τὴν ὑπαρξίν ἄλλων μαρτυριῶν θὰ ἠδύνατο εὐχερῶς νὰ συναχθῇ ἐκ τοῦ καθ' ὅλου ἀνδροκρατικοῦ καὶ πατριαρχικοῦ πνεύματος τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ δικαίου¹, διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς φρασιολογίας τῶν πηγῶν, αἵτινες ὀρίζουν τοὺς *νόθους* ὡς τοὺς ἐξ ἀλλοδαπῆς γυναικὸς γεννηθέντας², οὐχὶ βεβαίως διότι κατ' ἀντιδιαστολὴν οἱ ἔχοντες τὸν πατέρα ἀλλοδαπὸν ἀπολαύουν τῆς πολιτείας ἀλλὰ διότι οὗτοι καὶ χωρὶς τὰ περὶ ὧν ὁ λόγος δυσμενῆ διὰ τοὺς πρώτους νομοθετικὰ μέτρα τῶν κλασσικῶν χρόνων δὲν θὰ ἐθεωροῦντο ὡς πολῖται τοῦ κράτους τῆς μητρὸς των. Ἐπὶ πᾶσιν ὁ Ἀριστοτέλης Πολιτ. 1278 a διακρίνων τοὺς *νόθους* (=τοὺς ἐκ πατρὸς πολίτου καὶ μητρὸς ἀλλοδαπῆς) ἀπὸ τοὺς *ἐκ πολιτίδων* (=τοὺς ἐκ μητρὸς πολιτίδος καὶ πατρὸς ἐστερημένου τῆς πολιτείας), ὑποβάλλει ἀμφοτέρους ὑπὸ τὴν γενικωτέραν ἔννοια τῶν *ξένων*³.

Τὴν ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου νομοθετικὴν ἐξέλιξιν παρακολουθοῦμεν σχετικῶς ἀκριβέστερον ἐν Ἀθήναις, ἔνθα νόμος προταθεὶς ἐν ἔτει 451/450 ὑπὸ τοῦ Περικλέους καὶ διατηρηθεὶς ἐν ἰσχύϊ μὲ βραχεῖαν διακοπὴν (411 - 403) καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἀπέκλεισε

εἰς λεξικογράφους), τὴν σύναψιν γάμου καὶ τὴν δι' αὐτῆς θεμελιουμένην ἀγχιστεῖαν, γενικώτερον δὲ τὸν πρὸς τὸν κύκλον τῶν προσώπων (οἰκογένεια, πόλις), ἐξ οὗ προέρχεται τὸ μεθ' οὗ ὁ γάμος πρόσωπον, συνιστώμενον δι' αὐτοῦ ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν δεσμόν.

¹ Ὅταν τὸ ἑλληνικὸν δίκαιον ὑποβάλλει τὴν γυναῖκα, ἀδιαφόρως ἡλικίας, ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ *κυρίου* καὶ καλεῖ τοὺς ἐκ μητρὸς συγγενεῖς μετὰ τοὺς ἐκ πατρὸς εἰς τὴν ἐξ ἀδιαθέτου κληρονομικὴν διαδοχὴν — διὰ τὰ ἀναφέρω δύο χαρακτηριστικὰ παραδείγματα —, εἶναι ἥκιστα πιθανὸν ὅτι θὰ ἀνηγόρευεν εἰς κανόνα τὴν διὰ μόνης τῆς μητρὸς κτῆσιν τῆς πολιτείας ἐκ μέρους τοῦ ἐξ ἀλλοδαποῦ πατρὸς γεννηθέντος.

² Πολυδεύζουζ Ὀνομαστικὸν III 21: *καὶ γνήσιος μὲν ὁ ἐκ γυναικὸς ἀστῆς καὶ γαμετῆς . . . νόθος δ' ὁ ἐκ ξένης ἢ παλλακίδος*. Καρύστιος παρ' Ἀθηναίῳ XIII 577b: *Ἀριστοφῶν δ' ὁ ρήτωρ ὁ τὸν νόμον εἰσενεγκὸν ἐπ' Ἐὐκλείδου ἄρχοντος, ὃς ἂν μὴ ἐξ ἀστῆς γένηται νόθον εἶναι* (πρόκειται περὶ τῆς ἐν ἔτει 403 ἐπαναφορᾶς εἰς ἰσχύϊν τοῦ, περὶ οὗ ἀμέσως κατωτέρω ὁ λόγος, νόμου τοῦ Περικλέους).

³ Ὁρισμένοι μάλιστα πολιτεῖαι, ὡς ἡ ἀθηναϊκὴ, προέβησαν μέχρι τοῦ σημείου ὥστε οὐ μόνον νὰ κηρύξουν ὡς ἄκρον τὸν μετ' ἀλλοδαποῦ γάμον τῆς ἡμεδαπῆς ἀλλὰ καὶ εἰς ποινικὰς κυρώσεις νὰ ὑποβάλλουν τὸν εἰς τοῦτον συνερχόμενον. [Δημοσθ.] LIX 16 - 17. Πρβλ. L. BEAUCHEF ἔνθ' ἄνωτ. σ. 490 σημ. 3 καὶ 506 σημ. 1 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς. Εἰς ταύτας πρόσθετε A. LEDL, *Das attische Bürgerrecht und die Frauen ἐν Wiener Studien* τόμ. 30 (1909) σ. 31, M. BRILLANT ἐν *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* τῶν Daremberg καὶ Saglio s. v. *Xénias graphé* τόμ. V σ. 1010 καὶ 1015.

τῆς ἀθηναϊκῆς πολιτείας ἐκείνους, ὧν μόνος ὁ πατήρ ἦτο ἀθηναῖος πολίτης, προϋποτιθεμένου βεβαίως ὅτι ἡ μήτηρ των δὲν προήρχετο ἐκ κράτους, εἰς τοὺς ὑπηκόους τοῦ ὁποίου εἶχεν ἀπονεμηθῆ ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας κατ' ἐξαιρέσειν ἢ ἐπιγαμία¹. Ὅτι τὸ παράδειγμα τῶν Ἀθηνῶν δὲν ὑπῆρξε μεμονωμένον διδάσκει ἡ διαπίστωσις τοῦ Ἀριστοτέλους Πολιτ. 1275 b, καθ' ὃν πολλαχοῦ *ὀρίζονται... πρὸς τὴν χοῆσιν πολίτην τῶν ἐξ ἀμφοτέρων πολιτῶν καὶ μὴ θατέρου μόνου, οἷον πατρὸς ἢ μητρὸς, οἱ δὲ καὶ τοῦτ' ἐπὶ πλεόν ζητοῦσιν, οἷον ἐπὶ πάππους δύο ἢ τρεῖς ἢ πλείους* (πρὸβλ. καὶ 1278 a). Ἀλλὰ διὰ τὸν λοιπὸν ἑλληνικὸν κόσμον εἴμεθα πολὺ ἀτελέστερον πληροφορημένοι ἢ περὶ τῆς ἀθηναϊκῆς νομοθεσίας καὶ δυσκόλως παρακολουθοῦμεν τὰς κατὰ τόπον καὶ χρόνον διαφορὰς τοῦ νομικοῦ καθεστῶτος τῶν ἐπὶ μέρους ἑλληνικῶν πόλεων². Μόνον

¹ Τὴν ἐπὶ τοῦ ἀττικῆς δικαίου πλουσίαν βιβλιογραφίαν βλ. παρὰ L. BEAUCHET ἔνθ' ἄνωτ. σ. 179 ἐπ. καὶ ἐν Dictionnaire des antiquités κλπ. s. v. Matrimonium τόμ. III (1904) σ. 1643 ἐπ. Εἰς ταύτην πρόσθετες THALHEIM ἐν RE s. v. Ἐπιγαμία τόμ. VI 1 (1907) στ. 62-63, J. H. LIPSIUS, Das attische Recht und Rechtsverfahren τόμ. II 1, Leipzig 1908 σ. 412-420, τόμ. II 2, αὐτόθι 1912 σ. 473-476, A. LEDL ἔνθ' ἄνωτ. ἰδίως σ. 1-46 καὶ 173-230, M. BRILLANT ἔνθ' ἄνωτ. σ. 1010 ἐπ. Π. ΦΩΤΙΑΔΟΥ, Περὶ τῆς ἐγγύης πρὸς γάμον καὶ τῶν συναφῶν αὐτῇ νόμων ἐν Ἀθηνῶν τόμ. 32 (1920) ἰδίως σ. 110 ἐπ., 139 ἐπ., G. BUSOLT-H. SWOBODA ἔνθ' ἄνωτ. τ. II, München 1926 σ. 939 ἐπ., U. KAHRSTEDT, Staatsgebiet und Staatsangehörige in Athen, Stuttgart - Berlin [1934] σ. 59 ἐπ., W. ERDMANN, Die Ehe im alten Griechenland, München 1934 σ. 168 ἐπ. A. DILLER: Scrutiny and appeal in athenian citizenship ἐν *Classical Philology* τόμ. 30 (1935) σ. 302-311, K. LATTE ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1069, A. DILLER, Race mixture among the Greeks before Alexander, Urbana 1937 σ. 90 ἐπ. Τινὲς τῶν συγγραφέων (E. HRUZA ἔνθ' ἄνωτ. σ. 123 ἐπ., L. BEAUCHET locis citatis, L. MITTBEIS, Römisches Privatrecht bis auf die Zeit Diokletians τόμ. I, Leipzig 1908 σ. 64 σημ. 5, W. BECKER ἔνθ' ἄνωτ. σ. 77 ἐπ.) διαστέλλουν διὰ τοὺς μετὰ τὸ ἔτος 451/450 χρόνους μεταξὺ τῶν κατὰ τὸ δημόσιον καὶ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον συνεπειῶν τοῦ μετ' ἀλλοδαπῆς γάμου καὶ δέχονται ὅτι τὰ τέκνα δὲν ἀποκοτῶν μὲν τὴν πολιτείαν τοῦ πατρὸς ἀλλ' ὅτι ὁ γάμος εἶναι κατὰ τὰ λοιπὰ ἔγκυρος καὶ τὰ τέκνα νόμιμα. Βλ. κατὰ τῆς ἐκδοχῆς ταύτης W. ERDMANN ἔνθ' ἄνωτ. σ. 173 ἐπ. καὶ τοὺς ἐκεῖ παραπεμπομένους. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσα ὁμωνυμία μεταξὺ τῶν ἐξωγάμων καὶ τῶν ἐκ τοιοῦτου γάμου τέκνων (ἀμφότερα φέρονται ὡς *νόθοι*), ὑποδηλοῦσα ὅτι τὰ τελευταία ὑποβάλλονται ὑπὸ τὸ ἴδιον μὲ τὰ πρῶτα νομικὸν καθεστῶς, ὡς ἐκ τῆς καὶ κατὰ τὸ ἰδιωτικὸν δίκαιον ἀκυρότητος τοῦ ἐν ᾧ ἐγεννήθησαν γάμου. Κατὰ τὰ λοιπὰ παραπέμπο διὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον τῶν κλασσικῶν χρόνων εἰς τὴν ἀνωτέρω βιβλιογραφίαν καὶ περιορίζομαι ἐφεξῆς εἰς τὴν ἔρευναν τῶν ὀλιγώτερον μελετηθέντων λοιπῶν ἑλληνικῶν δικαίων.

² Κυρία πηγὴ εἶναι ἐν προκειμένῳ αἱ ἐπιγραφαὶ καὶ σκοπὸς τῆς παρουσίας ἐργασίας εἶναι νὰ τὰς συγκεντρώσῃ κατὰ τὸ δυνατὸν πλήρως. Κατὰ τὴν εἰς ἐπιγραφικὰς συλλογὰς παραπομπὴν χρησιμοποιοῦ τὰς ἀκολουθούσας συντομογραφίας: IG=Inscriptiones graecae consilio et auctoritate Academiae litterarum Borussiae editae. Michel=Ch. Michel: Recueil d'inscriptions grecques, Bruxelles 1900. OGIS=W. Dittenberger: Orientis graeci inscriptiones selectae τόμ. I-II, Lipsiae 1903-1905. Schwyzer=E. Schwyzer: Dialectorum graecarum exempla epigraphica potiora, Lipsiae 1923. SEG=Supplementum epigraphicum graecum. SGDI=H. Collitz: Sammlung der griechischen Dialekt-Inschriften τόμ. I-III, Göttingen 1884-1905. Solmsen-Fraenkel=F. Solmsen-E. Fraenkel: Inscriptiones graecae ad inlustrandas dialectos selectae⁴, Lipsiae 1930. Sylloge=G. Dittenberger: Sylloge inscriptionum graecarum⁵ τόμ. I-IV, Lipsiae 1915-1924.

διὰ τὸ Βυζάντιον μανθάνομεν εὐθέως ([Ἀριστοτέλους] Οἰκονομικά 1346 a) ὅτι καὶ ἐκεῖ ἴσχυε νόμος ὁμοίος πρὸς τὸν τοῦ Περικλέους, ἐν ᾧ διὰ τὸν εὐβοϊκὸν Ὀρεὸν τὸ χωρίον τοῦ Δημοσθένους XXIII 213, ὅπερ τινές¹ ἐπικαλοῦνται πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ἐκδοχῆς ὅτι καὶ ἐνταῦθα ἀνάλογα ἴσχυον, οὐδὲν τοιοῦτον λέγει. Κατὰ τὰ ὑπὸ τοῦ ρήτορος ἐκτιθέμενα, ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος Χαρίδημος ἦτο υἱὸς πολίτιδος τοῦ Ὀρεοῦ καὶ πατὴρ ἀλλοδαποῦ καὶ ὡς τοιοῦτος ἐστερημένος τῆς πολιτείας τῆς εὐβοϊκῆς ταύτης πόλεως. Ἄλλ' ἐξ αὐτοῦ δὲν δύναται νὰ συναχθῆ ἢ ἐν Ὀρεῶ ἰσχύς νόμου ὁμοίου πρὸς τὸν ἐν Ἀθήναις, διότι, ὡς ἐλέχθη, καὶ χωρὶς αὐτὸν ὁ ἔχων πατέρα ἀλλοδαπὸν δὲν θὰ ἀπέκτα πιθανώτατα τὴν ἰθαγένειαν τῆς ἡμεδαπῆς μητρὸς του. Ἐξ ἄλλων πόλεων ἔχομεν ἀπὸ τοῦ Δ' αἰῶνος καὶ ἐφεξῆς παραδείγματα ἀπονομῆς ἐπιγαμίας εἰς τοὺς πολίτας ἄλλου φίλου κράτους συλλήβδην ἢ εἰς μεμονωμένους ἀλλοδαπούς². Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν:

1. Αἱ παρὰ Ξενοφῶντι Ἑλληνικά V 2.19 μνημονευόμεναι συνθῆκαι, δι' ὧν ἡ Ὀλυνθος ἀνεγνώρισε κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ Δ' αἰῶνος εἰς τὰς περὶ αὐτὴν μικροτέρας πόλεις ἐπ' ἀμοιβαιότητι ἐπιγαμίαν συνοδευομένην πιθανῶς καὶ μὲ πολιτείαν³.

2. Ψήφισμα (;) ἡπειρωτικῆς πόλεως (;) παρέχον ἐπιγαμίαν πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς ἢ πρὸς μεμονωμένον Θεσσαλόν. SGDI II 1342⁴. Ἡ ἐπιγραφὴ ἐπὶ χαλκῆς πλακῶς ἀνῆκει εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ Κωνστ. Καραπάνου ἐν Δωδώνῃ ἀνακαλυφθείσας καὶ εἶναι τόσον ἐφθαρμένη, ὥστε οὐδὲν ἀσφαλὲς ὄπωποσῶν συμπέρασμα οὔτε περὶ τοῦ παρέχοντος τὴν ἐπιγαμίαν κράτους οὔτε περὶ τοῦ δι' αὐτῆς τιμωμένου δύναται νὰ συναχθῆ. Ἄδηλον εἶναι ἐπίσης ἐὰν ἡ ἐπιγαμία συνοδεύηται ὑπὸ πολιτείας. Καὶ ἡ χρονολόγησις παραμένει, δι' ἐμὲ τοῦλάχιστον, ἀβεβαία.

3. Συνθήκη συνομολογηθεῖσα περὶ τὸ ἔτος 272 ἢ 262 π.Χ. μεταξὺ Αἰτωλῶν καὶ

¹ K. F. HERMANN-H. SWOBODA, Lehrbuch der griechischen Staatsaltertümer⁶, Tübingen 1913 σ. 17 σημ. 6, G. BUSOLT ἐνθ' ἄνωτ. τόμ. I σ. 221 σημ. 3, G. GLOTZ, La cité grecque, Paris 1928 σ. 316 σημ. 7, K. LATTE ἐνθ' ἄνωτ. σ. 1073.

² Αἱ περιπτώσεις, καθ' ἃς ἢ τὴν ἐπιγαμίαν ἐπ' ἀμοιβαιότητι ἢ μὴ παρέχουσα εἶναι ἡ ἀθηναϊκὴ δημοκρατία, δὲν ἀναγράφονται ἐνταῦθα ὡς ἐξερχόμενα τῶν ἄνωτ. σ. 3 σημ. 1 i. f. διαγραφέντων πλαισίων τῆς παρουσίας ἐργασίας. Τὸ παρὰ Δημοσθένει XVIII 91 ψήφισμα τῶν Βυζαντιῶν, δι' οὗ παρέχεται εἰς τοὺς Ἀθηναίους ἡ ἐπιγαμία, εἶναι, ὡς πάντα τὰ ἐν τῷ Περὶ στεφάνου λόγῳ, οὐχὶ γνήσιον. Περὶ τοῦ προβλήματος τῆς γνησιότητος τῶν ἐν τῷ λόγῳ τούτῳ τοῦ Δημοσθένους ἐγγράφων βλ. τελευταῖον P. L. SCHLÄPFER, Untersuchungen zu den attischen Staatsurkunden und den Amphiktyonenbeschlüssen der demosthenischen Kranzrede, Paderborn 1939 καὶ ἰδίως τὴν ἐκεῖ σημειουμένην παλαιότεραν βιβλιογραφίαν, ἐνθα καὶ περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ ψηφίσματος τῶν Βυζαντιῶν, ὅπερ δὲν ἐξετάζεται ad hoc ἐν τῇ ἐργασίᾳ τοῦ SCHLÄPFER, ὡς ἐκφεῦγον τοῦ ἐν τῷ τίτλῳ αὐτῆς καθοριζομένου πλαισίου.

³ Πρβλ. SCHWABH ἐν RE s. v. Συμπολιτεία τόμ. VII A 1 (1931) σ. 1193.

⁴ Πρβλ. A. FICK ἐν Beiträge zur Kunde der indogermanischen Sprachen hsg. von A. Bezzenger τόμ. III, Göttingen 1879 σ. 272 καὶ E. S. ROBERTS ἐν Journal of hellenic studies τόμ. 2 (1881) σ. 121.

³Ακαρνάνων καὶ ἀναγνωρίζουσα εἰς ἑκατέρους ἐπιγαμίαν καὶ πολιτείαν. IG IX 1² ἀρ. 3.

4. Συνθήκη μεταξὺ Μεσσηνίων καὶ Φιγαλέων περὶ τὸ ἔτος 240 π.Χ. ἀναγνωρίζουσα εἰς ἑκατέρους ἰσοπολίτειαν καὶ ἐπιγαμίαν. Sylloge I 472=Schwyzer 71.

5. Συνθήκη μεταξὺ Ἱεραπυτνίων καὶ Ἀρκαδῶν (ἐν Κρήτῃ) κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος ἀναγνωρίζουσα εἰς ἑκατέρους ἐπιγαμίαν καὶ πιθανῶς ἰσοπολίτειαν (ὁ λίθος εἶναι λίαν ἐφθαρμένος). M. Guarducci, Inscriptiones creticae τόμ. III, Roma 1942 σ. 29 ἀρ. 1 B.

6. Ψήφισμα τῶν Ἱεραπυτνίων ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ἀρχομένου παρέχον εἰς τοὺς Μάγνητας (πιθανῶς ἐπ' ἀμοιβαιότητι) ἐπιγαμίαν (συμπλ.). M. Guarducci ἔνθ' ἄνωτ. σ. 42 ἀρ. 3 C.

7. Συνθήκη μεταξὺ Ἱεραπυτνίων καὶ Πριανσίων ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ἀρχομένου ἀναγνωρίζουσα εἰς ἑκατέρους ἰσοπολίτειαν καὶ ἐπιγαμίαν. M. Guarducci ἔνθ' ἄνωτ. σ. 43 ἐπ. ἀρ. 4.

8. Συνθήκη μεταξὺ Τροιζήνος καὶ Ἐρμιόνης κατὰ τὸ πρῶτον ἡμισυ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος ἀναγνωρίζουσα εἰς τοὺς πολίτας ἑκατέρας τῶν πόλεων ἐπιγαμίαν. IG IV 1² ἀρ. 77· IG IV ἀρ. 702=Schwyzer 104.

9. Συνθήκη μεταξὺ Λατοῦς καὶ Ὀλοῦντος κατὰ τὸ δεύτερον ἡμισυ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, ἀναγνωρίζουσα εἰς τοὺς πολίτας ἑκατέρας τῶν πόλεων ἐπιγαμίαν καὶ ἰσοπολίτειαν. M. Guarducci ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. I, αὐτόθι 1935 σ. 116 ἐπ. ἀρ. 5.

Παραδείγματα πάλιν ἀπονομῆς ἐπιγαμίας εἰς μεμονωμένα ἄτομα γνωρίζω τὰ ἐξῆς: Ἡ πόλις Γόννοι τῆς Θεσσαλίας παραχωρεῖ διὰ ψηφισμάτων τιμῆς ἔνεκεν ἐπιγαμίαν συνοδευομένην καὶ ὑπὸ πολιτείας εἰς τέσσαρας πολίτας τῆς Τρίκκης (ἐπιγραφὴ ἐκδοθεῖσα ὑπὸ τοῦ Ἀ. Ἀρβανιτοπούλλου ἐν Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι 1911 σ. 133 ἐπ. ἀρ. 68), εἰς ἰσαριθμούς τῶν Γόμφων (αὐτ. ἀρ. 69 συμπλ.), Σκοτούσης (αὐτ. ἀρ. 70), τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν (αὐτ. ἀρ. 71), τοῦ Ἀτραγος (αὐτ. ἀρ. 72), τῆς αὐτῆς πόλεως (αὐτ. 1914 σ. 182 ἀρ. 241' συμπλ.), ἀδήλου πόλεως (αὐτ. 1911 ἀρ. 79 συμπλ. καὶ 83 συμπλ.), εἰς δύο πολίτας τοῦ Δίου (αὐτ. 1912 σ. 78 ἐπ. ἀρ. 108), εἰς μεμονωμένους πολίτας τῆς Μητροπόλεως (αὐτ. σ. 78 ἐπ. ἀρ. 107), Λαρίσης (αὐτ. σ. 83 ἐπ. ἀρ. 113), ἕτερον τῆς αὐτῆς πόλεως (αὐτ. σ. 84 ἀρ. 114' συμπλ.), τρίτον τῆς ἰδίας πόλεως (αὐτ. 1915 σ. 8 ἐπ. ἀρ. 243), ἐτέρους ἀδήλων πόλεων (αὐτ. 1912 σ. 89 ἀρ. 125-127 συμπλ. αὐτ. 1914 σ. 176 ἐπ. ἀρ. 237 συμπλ. αὐτ. 1915 σ. 11 ἐπ. ἀρ. 246 συμπλ.), ἀπλῶς δὲ μόνον ἐπιγαμίαν εἰς δύο πολίτας ρωμαίους πατέρα καὶ υἱὸν (αὐτ. 1912 σ. 64 ἐπ. ἀρ. 91' τέλος τοῦ Β' ἢ ἀρχαί τοῦ Α' π.Χ. αἰῶνος)¹. Ἡ μετ' ἀκριβείας χρονολόγησις ἐκάστης τῶν ἐπιγραφῶν τούτων δὲν εἶναι δυνατή, φαίνεται ὅμως ὅτι αἱ πλεῖσται ἂν μὴ πᾶσαι ἀνήκουν εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους π.Χ. αἰῶνας. Ἐξ ἄλλων ἐλληνικῶν πόλεων γνωρίζω μόνον ψήφισμα τῆς θεσσαλικῆς

¹ Ἡ ἐπιγραφὴ δὲν σφίζεται ὀλόκληρος καὶ συνεπῶς δὲν ἀποκλείεται νὰ περιείχετο εἰς τὸ ἀπολεσθὲν μέρος καὶ ἡ τὴν ἀπονομὴν τῆς πολιτείας ὀρίζουσα ρήτρα.

Λαρίσης τοῦ ἔτους 191 π.Χ. ἢ βραχὺ μετὰ τοῦτο παρέχον ἐπιγαμίαν εἰς τινὰ ρωμαῖον (αὐτ. 1910 σ. 344 ἀρ. 3), τῆς λακωνικῆς Κοτύρτας ἐκ τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος παρέχον ἐπιγαμίαν εἰς τινὰ Λακεδαιμόνιον (IG V 1 ἀρ. 961+976' πρβλ. A. M. Woodward ἐν the Annual of the British School at Athens τόμ. 43 [1948] σ. 257).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων συνάγεται, νομίζω, ὅτι αἱ πόλεις, ὅθεν ἕκαστον τούτων προέρχεται καὶ κατὰ τὸν χρόνον τοῦλάχιστον, εἰς ὃν ἀναφέρονται αἱ εἰς ἑκάστην περιπτώσιν σημειούμεναι πηγαί, εἶχον ἐν χρήσει δίκαιον, ἀποκλείον τῆς πολιτείας τοὺς ἐκ μικτῶν γάμων¹ καταγομένους· διότι τί νόημα θὰ εἶχεν ἡ διὰ διεθνοῦς συμβάσεως ἢ μονομεροῦς πολιτειακῆς πράξεως ἀπονομή τῆς ἐπιγαμίας εἰς μεμονωμένους ἀλλοδαποὺς ἢ εἰς ὀλοκλήρους λαοὺς, ἐὰν καὶ ἄνευ ταύτης ὁ μετὰ ἡμεδαπῆς γάμος ἔτικτε πάντα τὰ ἀποτελέσματα ἐγκύρου τοιοῦτου καὶ καθίστα τοὺς ἐξ αὐτοῦ γεννηθησομένους πολίτας²; Δυσκολίας γεννᾷ μόνον ἢ παρατήρησις ὅτι εἰς τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ἀνωτέρω παραδειγμάτων ὁμοῦ μετὰ τῆς ἐπιγαμίας ἀπονέμεται καὶ ἡ (ἰσο)πολιτεία³, ἐν ᾗ ἡ τελευταία, συνιστῶσα ἔννοιαν εὐρυτέραν τῆς πρώτης, περιλαμβάνει ἐν ἑαυτῇ κατὰ λογικὴν ἀκολουθίαν τὴν ἐπιγαμίαν, καθιστῶσα νομικῶς ἄχρηστον ἰδιαιτέραν κερὶ αὐτῆς μείαν, ἀφ' οὗ ὁ ἀποκτῶν τὴν πολιτείαν κράτους τινὸς θεωρεῖται, ἐξ ὀρισμοῦ τοῦλάχιστον καὶ ἐφ' ὅσον δὲν μαρτυρεῖται ἀλλαχόθεν τὸ ἀντίθετον, ὡς ἐξομοιούμενος πρὸς τοὺς προϋπάρχοντας πολίτας καὶ ἀπολαύει ἄνευ ἐτέρου πάντων τῶν εἰς τούτους ἀναγνωριζομένων δικαιωμάτων, ἐν οἷς καὶ τοῦ τῆς ἐπιγαμίας. Τὸ πρᾶγμα ἐξηγεῖται πιθανῶς τοῦτο μὲν μετὰ τὸν ὑπὸ τοῦ συντάκτου τοῦ ἐγγράφου προτιθέμενον, καθ' ὑπόθεσιν, σκοπόν, ὅπως διαγράψῃ ἀκριβέστερον τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπονεμομένης πολιτείας διὰ τῆς προσθήκης καὶ τινων ἐκ τῶν σπουδαιοτέρων συμπαρομαρτουσῶν ἐξουσιῶν ὡς τῆς ἐπιγαμίας, ἐγκτήσεως, ἀσκήσεως

¹ Ὡς μικτοὶ γάμοι νοοῦνται χάριν ὀρολογικῆς εὐκολίας κατωτέρω οὐχὶ γάμοι ἐτεροδόξων ὡς κατὰ τὸ παρ' ἡμῖν δίκαιον ἀλλ' οἱ, περὶ ὧν ἐν τῇ παρούσῃ ἐργασίᾳ πρόκειται, πολιτῶν μὲ ἀλλοδαπὰς ἢ, γενικώτερον, μὴ πολίτιδας.

² Διαφόρως ἐπιχειρεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ τινὰς ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐπιγραφῶν ὁ E. HRUZA ἐνθ' ἀνωτ. σ. 156. Βλ. κατ' αὐτοῦ πειστικῶς B. KÜBLER ἐν *Zeitschrift der Savigny - Stiftung für Rechtsgeschichte, Rom. Abt.* τόμ. 15 (1894) σ. 406.

³ Ὅθεν ὁ U. E. PAOLI, *Studi di diritto attico*, Firenze 1930 σ. 286 ἐπ. δέχεται ἀντιθέτως πρὸς τὰ συνήθως διδασκόμενα ὅτι ἡ ἰσοπολιτεία δὲν εἶναι ταυτόσημος (ἔστω καὶ δυνάμει κατὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ E. SZANTO, *Das griechische Bürgerrecht*, Freiburg i. B. 1892 σ. 71) μὲ πλήρη πολιτείαν ἀλλὰ περιορίζεται εἰς ὀρισμένα μόνον προνόμια ὡς ἡ ἔγκτησις καὶ ἡ ἐπιγαμία. Κατὰ τῆς ὑποθέσεως ταύτης μάχεται ἐκτὸς γλωσσικῶν λόγων, ἢ παρατήρησις ὅτι ἡ σωρευτικὴ ἀπονομή ἐγκτήσεως, ἐπιγαμίας κλπ. λαμβάνει χώραν οὐ μόνον μετὰ ἰσοπολιτείας ἀλλὰ καὶ μετὰ πολιτείας. Π.χ. IG IX 1² ἀρ. 3 (Αἰτωλοὶ - Ἀκαρνανῆες περὶ τὸ 272 ἢ 262 π.Χ. ἐπιγαμία), *Bulletin de Correspondance hellénique* τόμ. 39 (1915) σ. 36 (Κολοφῶν, δεύτερον ἡμισυ τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος' ἔγκτησις), IG IX 2 ἀρ. 508 (Λάρισα Β' π.Χ. αἰῶν' ἔγκτησις) καὶ τὰ ἀνωτ. σ. 5 ἐκ Γόννων ψηφίσματα.

πολιτικῶν δικαιωμάτων κλπ.¹, τοῦτο δὲ μὲ τὴν γνωστὴν ἔλλειψιν νομικῆς ἀκριβολογίας εἰς τὰς ἑλληνικὰς ἐπιγραφὰς καὶ δὴ τὰς τιμητικάς, ἐν αἷς ἀπονέμονται, ὡς ὀρθῶς παρατηρήθη², νομικαὶ ιδιότητες ἄλλοτε μὲν ἀντιφάσκουσαι (ὡς αἱ τῆς πολιτείας καὶ προξενίας), ἄλλοτε δ' ἐμπεριεχόμεναι εἰς ἀλλήλας (ὡς ἡ ἔγκτησις καὶ ἡ πολιτεία). Δεδομένου ἕξ ἄλλου ὅτι ἡ ἀπονομή τῆς τελευταίας ἔχει πολλάκις κατὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους τιμητικὸν ἀπλῶς χαρακτῆρα χωρὶς πρακτικὰς συνεπείας³, δὲν ἀποκλείεται εἷς τινὰς περιπτώσεις νὰ μὴ περιλαμβανῆ ἄνευ ἐτέρου ἐν ἑαυτῇ τὴν τῆς ἐπιγαμίας, καθισταμένης συνεπῶς ἀναγκαίας τῆς ρητῆς μνείας ταύτης, ὡσάκις σκοπεῖται πράγματι ὅπως συνοδεύσῃ τὴν πολιτείαν.

Τὸ βέβαιον πάντως εἶναι ὅτι, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς ἡ ἀπονεμομένη ἐπιγαμία θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ κατὰ νομικὴν ἀκρίβειαν ὡς αὐτονόητος, ἅτε συνοδευομένη ὑπὸ πολιτείας καὶ συνεπῶς νομικῶς ἄχρηστος, ἐλάχιστα ὑπολείπονται τὰ παραδείγματα τῆς εἰς πραγματικούς ἀλλοδαπούς — παραμένοντα καὶ μετὰ ταῦτα τοιούτους — διὰ μονομεροῦς πράξεως ἀπονομῆς τῆς. Ὅτι δὲ οἱ τελευταῖοι οὗτοι ὡς ἄνδρες — καὶ παραδείγματα ἀτομικῆς ἀπονομῆς ἐπιγαμίας εἰς γυναῖκας δὲν γνωρίζω οὔτε εἶναι πιθανὸν ὅτι ὑπῆρξάν ποτε τοιαῦτα εἰς σημαντικὸν τοῦλάχιστον ἀριθμὸν, δεδομένης τῆς νομικῶς καὶ κοινωνικῶς κατωτέρας θέσεως τῆς γυναικὸς ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι — οὐδὲν πρακτικὸν ὄφελος ἠδύνατο ἕξ αὐτῆς νὰ ἀντλήσωσιν, εἶναι φανερόν. Ἡ μονομερὴς αὕτη πράξις τοῦ τὸν ἀλλοδαπὸν τιμῶντος κράτους, περιβαλλομένη συνήθως τὴν μορφήν ψηφίσματος, δὲν ἠδύνατο νὰ ἔχη ἄλλην τινὰ νομικὴν σημασίαν ἢ ὅτι ὁ ὑπὸ τοῦ τιμωμένου μεθ' ἡμεδαπῆς συναφθῆσόμενος τυχὸν γάμος θὰ ἔτικτε τὰ κατὰ τὸ δίκαιον τῆς τιμώσης πόλεως ἀποτελέσματα ἐγκύρου γάμου. Ὅτι ὅμως τὰ γεννηθησόμενα τέκνα θὰ ἠκολούθουν τὴν ἰθαγένειαν τῆς ἡμεδαπῆς μητρὸς καὶ οὐχί τοῦ ἀλλοδαποῦ πατρὸς οὔτε εἰς τὰ σφζόμενα ψηφίσματα λέγεται οὔτε ἄλλοθεν ποθεν πιθανολογεῖται. Ἐὰν λοιπὸν ὁ ἀλλοδαπὸς ἠθέλε νὰ λάβῃ πράγματι σύζυγον ἐκ τῆς δι' ἐπιγαμίας τιμησάσης αὐτὸν πόλεως, θὰ ἦτο παρὰ ταῦτα ἠναγκασμένος, διὰ νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ὑπὸ τῶν ἐκ τοῦ σκοπομένου γάμου γεννηθησομένων τέκνων ἀπόκτησιν τῆς πολιτείας του, νὰ ἀποβλέψῃ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ἔννομον τάξιν τῆς ἰδίας αὐτοῦ πατρίδος· διότι, ἕξ ὅσων περὶ τοῦ δικαίου τῶν ἐπὶ μέρους ἑλληνικῶν πόλεων γνωρίζομεν, δυνάμεθα νὰ εἴμεθα σχεδὸν βέβαιοι ὅτι, κατὰ κανόνα τοῦλάχιστον, ἐκάστη τούτων ἐπεφύλασεν εἰς τὸ ἴδιον ἑαυτῆς δίκαιον τὸν καθορισμὸν τῶν προϋποθέσεων, ὑφ' ἃς θὰ ἀνεγνώριζεν ὡς ἔγκυρον τὸν γάμον τῶν πολιτῶν τῆς

¹ L. MITTHEIS ἔνθ' ἄνωτ. σ. 64 σημ. 5. Διαφόρως πῶς E. SZANTO ἔνθ' ἄνωτ. σ. 75, 79 καὶ γενικώτερον σ. 67 ἐπ., ἔνθα καὶ αἱ πηγαί. Πρβλ. J. OENLER ἐν RE s. v. Isopoliteia τόμ. IX 2 (1916) στ. 2230.

² SCHWAHN ἔνθ' ἄνωτ. στ. 1178.

³ G. BUSOLT ἔνθ' ἄνωτ. τόμ. I σ. 228-229. Ἐντεῦθεν ἡ περὶ ἧς κατωτέρω ὁ λόγος δελφικὴ ἐπιγραφή ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Α' μ.Χ. αἰῶνος (ἐν Klío τόμ. 18 (1923) σ. 294 ἐπ. ἀρ. 218 = SEG II 294) διαστέλλει τὴν γνησίαν πολιτογράφειν ἀπὸ τὴν πολιτείαν . . . τὴν κοινὴν προξενίας ἢ τεμ[ῆ]ς ἐνεκεν.

καί, πρὸ παντός, τὴν ἀπόκτησιν τῆς ἰθαγενείας τῆς. Ἐὰν ὄθεν τὸ δίκαιον τῆς πόλεως τοῦ διὰ τῆς ἐπιγαμίας τιμηθέντος ἀπηγόρευε τοὺς μικτοὺς γάμους καὶ ἀπέκλειε τῆς πολιτείας τοὺς ἐξ αὐτῶν γεννωμένους, οὐδὲν ὠφέλει πρακτικῶς τὸν τοιοῦτον γάμον συνάψαντα ἢ ὑπὸ τῆς πόλεως τῆς συζύγου του ἀπονεμηθεῖσα αὐτῷ ἐπιγαμία, ἥτις καθ' ὁμοιομερῆς πράξις ξένου κράτους οὐδόλως ἐπηρέαζε τὴν ἐφαρμογὴν τῶν κανόνων δικαίου τῆς πόλεως τοῦ τιμωμένου καὶ δὲν καθίστα ὡς πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην ἔγκυρον τὸν κατὰ τὸ δίκαιον αὐτῆς ἄκυρον τυχὸν γάμον. Ἡ ἔλλειψις δ' αὕτη πρακτικῆς χρησιμότητος ἐξηγεῖ τὸν καταπληκτικῶς μικρὸν ἀριθμὸν τῶν ἐν ταῖς πηγαῖς παραδειγμάτων ἀπονομῆς τῆς εἰς τιμητικὴν καθαρῶς διάκρισιν ἐκφυλισθείσης ἐπιγαμίας εἰς μεμονωμένα ἄτομα καὶ δὴ ἐν ἀναλογία πρὸς τὰ ἐξ ὄρισμένων μάλιστα πόλεων ὡς αἱ Ἀθηναί¹, ἢ Δῆλος καὶ οἱ Δελφοὶ εἰς χιλιάδας ὄλας ἀνερχόμενα τιμητικὰ ὑπὲρ ἀλλοδαπῶν ψηφίσματα, ἅτινα ἀναγνωρίζουν εἰς αὐτοὺς διάφορα ἄλλα προνόμια οὐχὶ ὅμως καὶ ἐπιγαμίαν. Πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην δὲν ἀντιμάχονται τὰ παρὰ Διοδώρῳ τῷ Σικελιώτῃ XIV 44 (πρβλ. καὶ XIV 106 καὶ 107) ἐκτιθέμενα, καθ' ἃ Διονύσιος ὁ τύραννος τῶν Συρακουσῶν ἐπεδίωξε τὴν ὑπὸ τῶν Ρηγίνων ἀπονομὴν αὐτῷ ἐπιγαμίας· τούτων δὲ τελικῶς ἀρνηθέντων, ἔλαβεν αὐτὴν ἐκ μέρους τῶν Λοκρῶν. Ὡς ἐκ τῆς ὅλης διηγήσεως φαίνεται, ἡ ἐπιδιωκομένη ἐπιγαμία καὶ περαιτέρω ὁ μετὰ κόρης ἐκ τοῦ Ρηγίου σκοπούμενος γάμος τοῦ Διονυσίου εἶχε καθαρῶς πολιτικὸν χαρακτήρα καὶ ἀπέβλεπεν εἰς τὴν σύσφιγξιν τῶν διπλωματικῶν σχέσεων μετὰ τῆς πόλεως ταύτης ἐν ὄψει τοῦ ἀπειλουμένου πρὸς τοὺς Καρχηδονίους πολέμου. Τόσον αἱ προτάσεις τοῦ Διονυσίου ὅσον καὶ αἱ ἀπαντήσεις ἐκατέρως τῶν πόλεων δὲν ἀφεώρων κατὰ κύριον λόγον τὸν διακανονισμὸν τοῦ νομικοῦ ζητήματος τῆς εἰς αὐτὸν ὡς ἀλλοδαπὸν ἀπονομῆς ἐπιγαμίας ἀλλὰ τῶν πρὸς ἀλλήλους πολιτικῶν σχέσεων, πρὸς ἐπισφράγισιν τῶν ὁποίων ἐπρόκειτο νὰ τελεσθῇ ὁ ὑπὸ τοῦ τυράννου ἐπιδιωκόμενος γάμος².

¹ Μοναδικήν, καθ' ὅσον βλέπω, ἐξαίρεσιν ἀποτελεῖ τὸ ψήφισμα IG II² 10, ὃπερ κατὰ συμπλήρωσιν τοῦ A. WILHELM ἐν *Jahreshefte des Österr. Arch. Instituts* τόμ. 21/22 (1922/1924) σ. 161-162 (πρβλ. W. KOLBE ἐν *Klio* τόμ. 17 (1921) σ. 245 καὶ SEG III 70) παραχωρεῖ εἰς τοὺς μετοίκους, οἵτινες δὲν συνέπραξαν μὲν εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς μετὰ τοῦ Θρασυβούλου (*συγκατῆλθον ἀπὸ Φυλῆς*) κατὰ τὴν ἐναντίον τῶν Τριάκοντα ἐπανάστασιν ἀλλὰ προσεχώρησαν μεταγενεστέρως εἰς αὐτήν, μεταξὺ ἄλλων καὶ ἐπιγαμίαν. Ἡ συμπλήρωσις τῆς ἐπιγραφῆς δὲν εἶναι μὲν ἀπολύτως ἀσφαλῆς ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ U. KAHRSTEDT ἐνθ' ἄνωτ. σ. 70 σημ. 2 λίαν πιθανή. Ἐνταῦθα ὅμως δὲν πρόκειται περὶ κοινῶν ἀλλοδαπῶν, ἀλλὰ περὶ μετοίκων μονίμως ἐγκατεστημένων ἐν Ἀθήναις καὶ τοσοῦτον συνδεδεμένων ἠθικῶς πρὸς αὐτάς, ὥστε καὶ εἰς τοὺς πολιτικούς ἀγῶνας ἐνόπλιως νὰ συμμετάσχουν. Ὁ πρὸς τὸ δίκαιον τοῦ κράτους τῆς καταγωγῆς των σύνδεσμος ἦτο λίαν χαλαρὸς καὶ αἱ ἔννομοι αὐτῶν σχέσεις ἐρρουθιμίζοντο ἐν τῇ πράξει σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τοῦ ἀττικῶν δικαίου. Ὅθεν ἡ ὑπὸ τῆς ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας ἀπονομὴ τῆς ἐπιγαμίας εἶχε δι' αὐτοὺς οὐχὶ μικρὰν πρακτικὴν σημασίαν, ἀφ' οὗ, ὡς ὀρθῶς τονίζει ὁ A. WILHELM, μόνον δι' αὐτῆς ἠδύναντο νὰ συνάψουν ἐγκύρως γάμον μετ' ἀθηναίας γυναίκας.

² Πρβλ. E. HRUZA ἐνθ' ἄνωτ. σ. 154 σημ. 21.

Ἄλλως βεβαίως ἔχει τὸ πρᾶγμα ἐπὶ τῆς διὰ διεθνοῦς συνθήκης ἐπ' ἀμοιβαίῳ ἀναγνωρίσεως τοῦ δικαιώματος ἐπιγαμίας εἰς πάντας τοὺς πολίτας ἐκατέρωθεν τῶν συμβαλλομένων πόλεων. Ἡ ρήτρα αὕτη δὲν στερεῖται πρακτικῆς σημασίας, διότι κατασφαλίζει τὸ ἔγκυρον τοῦ γάμου τῆς ὑπῆκοον τοῦ ἀντισυμβαλλομένου κράτους ὑπανδρευθείσης καὶ τὴν εἰς τοὺς πολίτας τοῦ κράτους τούτου ἔνταξιν τῶν ἐκ τοιοῦτου γάμου γεννηθησομένων.

Διὰ τὴν ὑπαρξίν νομικοῦ καθεστῶτος ἀποκλείοντος τῆς πολιτείας τοὺς ἐξ ἀλλοδαπῆς μητρὸς γεννηθέντας ἔχομεν διὰ διαφόρους ἑλληνικὰς πόλεις τὰς ἀκολουθούσας ἔτι μαρτυρίας: Ἐπιγραφή ἐκ Κῶ, εἰς τὴν καμπὴν τοῦ Γ' πρὸς τὸν Β' π.χ. αἰῶνα ἀναγομένη (*Michel* 642), διαστέλλει ἔτι τοὺς πολίτας οὐ μόνον πρὸς τοὺς ξένους καὶ τοὺς παροίκους ἀλλὰ καὶ τοὺς νόθους¹, ἄλλη δ' ἐξ Ἐρυθρῶν (*Schwyzzer* ἀρ. 701) παλαιότερα (περὶ τὸ 465 π.Χ.) καὶ διὰ τοῦτο ἴσως ἀδυστηροτέρα διακρίνει τῶν πολιτῶν (*ἀληθῶν*) καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ τέκνα τῶν ἐκ μικτῶν γάμων καταγομένων (*ἢ[ν δ'] ἀπὸ γ[ό]θο ἦν*). Ὅτι δ' ἐν Μιλήτῳ οἱ ἐκ πατρὸς Μιλησίου καὶ μητρὸς ἀλλοδαπῆς δὲν συγκατελέγοντο εἰς τοὺς πολίτας διδάσκουν ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσαι, ἐφ' ὅσον εἶναι χρονολογήσιμοι, κατὰ μέγιστον μέρος εἰς τὸ τελευταῖον τέταρτον τοῦ Γ' καὶ εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ Β' π.Χ. αἰῶνος, δι' ὧν παραχωρεῖται ἡ πολιτεία τῆς Μιλήτου εἰς πρόσωπα ἐκ τοιοῦτων μικτῶν γάμων προερχόμενα². Διὰ τὴν Ἀλικαρνασσὸν δὲν μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐν *Sylloge* III 1015 ἐπιγραφῆς (Γ' αἰὼν π.Χ.)³, παρὰ τὴν ἀντίθετον γνώμην τοῦ H. Swoboda⁴, ἀνάλογος νομοθετικὴ ρύθμισις τῶν μικτῶν γάμων. Ἐνταῦθα διασφύζεται τὸ κείμενον νόμου διαγράφοντος τοὺς ὄρους καὶ τὰς διατυπώσεις, καθ' ἃς θὰ πωλῆται ἡ θέσις τῆς ἱερείας ἐν τῷ ναῷ τῆς

¹ Πρὸβλ. K. LATTE ἐνθ' ἄνωτ. σ. 1073. Βλ. ἐπίσης τὴν γνωστὴν ἐπιγραφὴν τοῦ Διομέδοντος *Sylloge* III 1106 (ἐπίσης ἐκ Κῶ, περὶ τὸ 300 π. Χ.) στ. 145 ἐπ., ἐνθα ὁμοίως δὲν εἶναι σαφές, ἐὰν ὡς νόθοι νοοῦνται καὶ οἱ ἐκ μικτῶν γάμων καταγομένοι ἢ μόνον τὰ ἐξώγαμα τέκνα, ὡς θεωρῶ πιθανότερον. Ὑπὲρ τῆς πρώτης ἐκδοχῆς E. ZIEBARTH ἐν *Milet. Ergebnisse der Ausgrabungen und Untersuchungen* hsg. von Th. Wiegand τεύχ. III, Berlin 1914 σ. 229. Ἀλλὰ καὶ ὀρθῆς ὑποτιθεμένης τῆς γνώμης του, δὲν βλέπω ποῦ στηρίζεται ἡ περαιτέρω ὑπόθεσις, καθ' ἣν εἰς τοὺς ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ταύτην νόθους ἀνεγνωρίζετο ἡ πολιτεία. Εἰς μόνον τὸ γεγονός ὅτι μετεῖχον τοῦ διὰ τῆς ἐπιγραφῆς συνιστωμένου ἰδρύματος; Ἡ ὑπόθεσις τοῦ ZIEBARTH ἀναιρεῖται, νομίζω, ἐπαρκῶς διὰ τῆς παραπομπῆς εἰς τὴν ἐν τῷ κειμένῳ μνημονευομένην ἐπιγραφὴν *Michel* 642, ἣτις, ὡς ἐλέχθη, διακρίνει σαφῶς τοὺς πολίτας ἀπὸ τῶν νόθων. Ἐπίσης ἀμφίβολος εἶναι ἡ σημασία, ὑφ' ἣν νοοῦνται οἱ νόθοι ἐν φρατρικῷ ἢ σωματειακῷ, κατὰ τὸν τελευταῖον ἐκδότην, νόμῳ τῆς Τήνου (*Schwyzzer* 784a = *IG* XII Suppl. 303) ἐκ τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος. Πρὸβλ. P. GRAINDOIR ἐν *Revue archéologique* 5^ο S. τόμ. 6 (1917) σ. 61. Καὶ ἐνταῦθα πιθανότερον μοῦ φαίνεται ὅτι πρόκειται περὶ ἐξωγάμων τέκνων.

² *Milet. Ergebnisse* κλπ. ἀρ. 41, 45, 46, 51, 64, 65, 65a, 67, 70, 72, 74, 74a, 76, 77, 78, 79, 87, 89 καὶ ἐπὶ αὐτῶν E. ZIEBARTH - A. REHM αὐτόθι σ. 228 - 229. Πρὸβλ. ἤδη προσηγουμένως B. HAUSSOULLIER ἐν *Revue de philologie* τόμ. 23 (1899) σ. 84 - 85.

³ Βλ. διὰ τὴν χρονολόγησιν A. WILHELM ἐν *Jahreshefte* κλπ. τόμ. 11 (1908) σ. 55 - 56, ἐνθα ὁ λόγος περὶ ἐπιγραφῆς, ἐν ἣ ἀπαντᾷ ὁ καὶ ἐν τῇ, περὶ ἧς νῦν πρόκειται, μνημονευόμενος ὡς γραμματεῦν Διόδοτος Φιλονίκου.

⁴ Παρὰ K. E. HERMANN - H. SWOBODA ἐνθ' ἄνωτ. σ. 17 σημ. 7.

Ἄρτεμιδος, ὀρίζοντος δ' ἐν προκειμένῳ ὅτι ἡ ἀναδειχθησομένη ὑποχρεοῦται νὰ ἐπιδείξῃ ὡς ἀστοὺς οὐ μόνον ἀμφοτέρους τοὺς ἀμέσους ἀνιόντας τῆς ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐμμέσους μέχρι τοῦ τρίτου βαθμοῦ. Ἡ διάταξις ὅμως αὕτη εἶναι τελείως εἰδική καὶ φέρει αὐστηρῶς θρησκευτικὸν χαρακτῆρα, ὥστε νὰ μὴ δύναται νὰ ἐπεκταθῆ—ἔστω καὶ ὑπὸ περιορισμένην μορφήν—εἰς τοὺς λοιποὺς πολίτας. Εἶναι φυσικὸν διὰ τοὺς ἱερεῖς ἢ ἄρχοντας μὲ θρησκευτικὸν ἐν γένει χαρακτῆρα νὰ ἀπαιτῆται ἡ ἐκπλήρωσις προϋποθέσεων ὡς πρὸς τὴν καθαρότητα τῆς καταγωγῆς κατὰ πολὺ αὐστηροτέρων ἢ διὰ τοὺς κοινούς πολίτας. Καὶ ἐν Ἀθήναις ἀπρητεῖτο ἐξαιρετικῶς διὰ τοὺς ἐννέα ἄρχοντας νὰ εἶναι ἀθηναῖοι... ἐκατέρωθεν ἐκ τριγωνίας¹. Ἐὰν εἰς τὰς πόλεις, ὧν τὸ δίκαιον δὲν ἠὺνῳεί τοὺς μικτοὺς γάμους, ἀνῆκον καὶ οἱ Δελφοί, δὲν γνωρίζομεν. Ψήφισμα ἐκ τοῦ πρώτου ἡμίσεος τοῦ Α' μ. Χ. αἰῶνος² ἀπονέμει τὴν δελφικὴν ἰθαγένειαν εἰς πολίτην ἄβατον, ὅστις ἐπρόκειτο νὰ νυμφευθῆ τὴν θυγατέρα ἐξέχοντος δελφοῦ. Δὲν φαίνεται ὅμως ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἣτις μάλιστα εἰς τὸ κρίσιμον σημεῖον στ. 5-6 εἶναι εἰς τοιοῦτον βαθμὸν ἐφθαρμένη, ὥστε αἱ συμπληρώσεις τοῦ ἐκδότου, ὡς καὶ αὐτὸς δηλοῖ διὰ τῆς προσθήκης ἐρωτηματοκοῦ, νὰ καθίστανται ὑποθετικά, ἐὰν ἡ παρὰ τῷ ἀνδρὶ ἔλλειψις τῆς αὐτῆς μὲ τὴν γυναῖκα ἰθαγενείας θὰ καθίστα νομικῶς ἀδύνατον ἢ ἐλαττωματικὸν τὸν γάμον³. Ἰδιόμορφος, ὀφειλομένη εἰς ἐπιταγὴν τοῦ ρωμαίου νικητοῦ, εἶναι ἡ μετὰ τὴν ἐν Πύδνῃ μάχην (168 π. Χ.) ἀπαγόρευσις τῆς ἐπιγαμίας μεταξὺ πολιτῶν τῶν τεσσάρων αὐτονόμων δημοκρατιῶν, εἰς ἃς διηρέθη τὸ μακεδονικὸν κράτος⁴.

Δὲν λείπουν ἐν τούτοις καὶ τὰ παραδείγματα πόλεων, αἵτινες ἐπιτρέπουν ἂν καὶ πολλάκις οὐχὶ ἀπεριορίστως οὐδ' ἄνευ ἐπιζημιῶν διὰ τοὺς κατιόντας νομικῶν συνεπειῶν τὸν μετ' ἄλλοδαπῆς γάμον. Τὸ ἀρχαιότατον εἶναι τὸ τῆς Σίφνου, περὶ οὗ διδασκόμεθα ἐκ τοῦ λεγομένου Αἰγινήτικοῦ λόγου τοῦ Ἰσοκράτους⁵. Θρασύλλος ὁ πατὴρ τοῦ Θρασυλόχου, ἐν τῇ δίκῃ περὶ τῆς κληρονομίας τοῦ ὁποίου ἐξεφωνήθη ὁ λόγος, Σίφνιος ὢν εἶχε νυμφευθῆ Σεριφίαν (Ἰσοκρ. XIX 9), τὰ δ' ἐκ τοῦ γάμου τούτου γεννηθέντα τέκνα ἦσαν ἀναμφιβόλως γνήσια καὶ σίφνιοι πολῖται, διότι καὶ ὁ ρήτωρ τὸ λέγει ρητῶς καὶ ὑπὸ τῶν ἀντιδίκων δὲν φαίνεται ἀμφισβητούμενον. Δέον ὅμως νὰ παρατηρηθῆ ὅτι ὁ χρόνος, καθ' ὃν ἐτελέσθη ὁ γάμος τοῦ Θρασύλλου, εἶναι τόσον παλαιός, ὥστε δυνατὸν νὰ προη-

¹ Πολυδεύκους Ὀνομαστικὸν VIII 85 Πρβλ. τὴν βιβλιογραφίαν παρὰ G. BUSOLT ἐνθ' ἀνωτ. τόμ. II σ. 947 σημ. 4, ὅστις ὅμως ἀντιλαμβάνεται ἄλλως τὰ πράγματα. Ὡς ἐν τῷ κειμένῳ καὶ H. SWOBODA παρὰ K. E. HERMANN ἐνθ' ἀνωτ. σ. 17 σημ. 10.

² Ἐν Κlio τόμ. 18 (1923) σ. 294 ἐπ. ἀριθ. 218 = SEG III 294.

³ Διὰ τοὺς μεταγενεστέρους χρόνους βλ. τὸ κατωτέρω ἐξεταζόμενον χωρίον τοῦ Οὐλλπιανοῦ Dig. L1.1 § 2.

⁴ Tit. Liv. XLV 29. Πρβλ. γενικώτερον τὴν παρὰ M. FEYEL, Paul-Emile et le synédriion macédonien ἐν *Bulletin de correspondance hellénique* τ. 70 (1946) σ. 187-198 βιβλιογραφίαν. τοῦ ὁποίου ὅμως τὰ συμπεράσματα δὲν δύναται νὰ θεωρηθοῦν ὡς ἀπολύτως ἀσφαλῆ.

⁵ Τὰ ἐκ τοῦ λόγου τούτου γεννώμενα ζητήματα ἰδιωτικοῦ διεθνoῦς δικαίου ἐρευνᾷ ὁ Γ. ΜΑΡΙΑΚΗΣ, Ἰσοκράτους Αἰγινήτικὸς ἐν *Σύμμικτα Στρεῖτ*, Ἀθήναι 1939 σ. 575-590.

γῆται τῆς ἐποχῆς, καθ' ἣν αἱ ἑλληνικαὶ πόλεις ἤρχισαν λαμβάνουσαι τὰ περιοριστικὰ τῶν μικτῶν γάμων μέτρα. Διότι, ἐὰν δεχθῶμεν ὅτι ὁ λόγος τοῦ Ἰσοκράτους ἐξεφωνήθη περὶ τὸ ἔτος 391/390¹ καὶ δεδομένου ὅτι ἐξ ὧσων περὶ αὐτοῦ λέγεται, ὁ Θρασύλοχος φαίνεται ἀποθανὼν εἰς οὐχὶ μὲν νεαρὰν ἀλλὰ καὶ οὐχὶ πολὺ προβεβηκυῖαν ἡλικίαν, ἢ γέννησίς του θὰ πρέπη νὰ τοποθετηθῆ μεταξύ τῶν ἐτῶν 450 καὶ 425 π.Χ. Ὁ δὲ γάμος τοῦ πατρὸς του δὲν θὰ ἦτο πολὺ προγενέστερος, δεδομένου ὅτι ὁ Θράσυλλος προτοῦ συνάψη αὐτὸν εἶχεν ἔλθει δύο ἔτι φορὰς εἰς γάμον καὶ ἀκόμη παλαιότερον πλάνης . . . γενόμενος καὶ διαιτηθεὶς ἐν πολλαῖς πόλεσιν ἄλλαις τε γυναιξὶ συνεγένετο κ.λ.π. (Ἰσοκρ. XIX 6), ὥστε δὲν θὰ ὑπῆρχε μέγα χρονικὸν περιθώριον μεταξύ τῆς τελέσεως τοῦ τρίτου γάμου, ὃν θὰ συνῆψεν οὕτως ἀναγκαιῶς εἰς ἀρκούντως προβεβηκυῖαν ἡλικίαν καὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Θρασύλοχου.

Εἰς τὴν σύμβασιν συνοικισμοῦ τῶν ἀρκαδικῶν πόλεων Ὀρχομενοῦ καὶ Εὐαίμονος ἐκ τῶν μέσων περιήπου τοῦ Δ' π.Χ. αἰῶνος (τελευταίως παρὰ Solmsen - Fraenkel ἀρ. 3) ὀρίζεται: *Ὅστις ξέν[αν] γεγάμηκε τοὺς παῖδας [κα]ὶ τὰς γυναῖκας Ἐ[ρ]χομινίας εἶναι.* Χαρακτηριστικὴ ὁμῶς ἐν προκειμένῳ εἶναι ἡ χρῆσις τοῦ παρακειμένου (*γεγάμηκε*), ἐξ ἧς δύναται κατ' ἀντιδιαστολήν νὰ συναχθῆ ὅτι ἡ διάταξις ἔχει ἐφαρμογὴν μόνον ἐπὶ τῶν ἤδη συναφθέντων γάμων, οὐχὶ δὲ καὶ ἐπὶ τῶν ἐν τῷ μέλλοντι τελεσθησομένων. Τὸ διάγραμμα πάλιν τοῦ Πτολεμαίου Α' διὰ τὴν Κυρήνην², οὗ ἡ ἀκριβὴς χρονολόγησις ἀμφισβητεῖται, ἀλλ' ὅπερ δὲν δύναται νὰ εἶναι νεώτερον τοῦ ἔτους 306, προσδίδει τὴν ιδιότητα τοῦ κυρηναίου πολίτου καὶ εἰς ἐκείνους, ὧν ἡ μήτηρ δὲν ἦτο κυρηναία ἀλλὰ προήρχετο ἐκ τοῦ γείτονος ἐγγωρίου πληθυσμοῦ³. Ἐπιγραφαὶ δ' ἐκ Ρόδου, διήκουσαι, καθ' ὅσον εἶναι χρονολογήσιμοι, ἀπὸ τῆς ὀγδόης δεκαετίας τοῦ Δ' μέχρι τέλους τοῦ Γ' π.Χ. αἰῶνος⁴, διδάσκουσιν ὅτι, κατὰ τὴν χρονικὴν ταύτην περιόδον τοῦλάχιστον, πολῖται ἄν καὶ μὲ ἠλαττωμένα, ὡς φαίνεται, δικαιώματα ἦσαν καὶ οἱ ἐκ ροδίου πατρὸς καὶ ἀλλοδαπῆς μητρὸς καταγόμενοι, οἱ λεγόμενοι *ματρώξενοι*. Δυσκολίας ὡς πρὸς τὴν νομικὴν αὐτῶν θέσιν γεννᾷ ἢ ὑπ' ἀρ. 19 ἐπιγραφὴ τῆς συλλογῆς τοῦ Μαιυρι⁵, ἀνήκουσα εἰς τὴν καμπὴν τοῦ Γ' πρὸς τὸν Β' π.Χ. αἰῶνα, ἔνθα ἐν ᾧ ὁ τιμώμενος Ἀπολλόδοτος

¹ Βλ. MÜNSCHER ἐν RE s. v. Isokrates τόμ. IX 2 (1914) στ. 2167 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς.

² SEG IX ἀρ. 1, ἔνθα καὶ αἱ παλαιότεραι ἐκδόσεις, ὡς καὶ ἡ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ δημοσιεύσεως ἀναπτυχθεῖσα πλουσιωτάτη σχετικὴ βιβλιογραφία.

³ Διὰ τὴν θέσιν τῶν ἐκ μικτῶν γάμων μετὰ γυναικῶν ἐκ τῶν περιοίκων ἐλληνίδων πόλεων καταγομένων βλ. τὴν ὀρθήν, ὡς νομίζω, ἄποψιν τῶν F. TAEGGER, Zum Verfassungsdiagramm von Kyrene ἐν *Hermes* τόμ. 64 (1929) σ. 438 ἐπ. Πολῖται εἶναι ἐπίσης καὶ οἱ ἀπόγονοι κυρηναίων ἀποίκων ἐκ τῶν ὑπὸ τῶν Κυρηναίων ἰδρυθεισῶν ἀποικιῶν.

⁴ A. MAIURI, Nuova silloge epigrafica di Rodi e Cos, Firenze 1925 ἀρ. 19 καὶ 130° CHR. BLINKENBERG, Lindos, Fouilles de l'Acropole 1902-1914; II Inscriptions τόμ. I, Berlin - Copenhagen 1941 ἀρ. 51 c I στ. 26-27, 88 στ. 286-288 (= IG XII 1 ἀρ. 766). Πρβλ. H. VAN GELDER, Geschichte der alten Rhodier, Haag 1900 σ. 229, ἔνθα καὶ αἱ φιλολογικαὶ πηγαί.

⁵ Βλ. τὴν ἀμέσως προηγούμενην σημείωσιν.

Ἡρακλείτου χαρακτηρίζεται ὡς τεχθεὶς μὲν ἐκ *ματρὸς ξένας* ἀλλὰ πάντως ὡς ρόδιος πολίτης, ἀφ' οὗ καὶ εἰς ὠρισμένον δῆμον (Νεττεία) ἀνήκει, ὁ τὸν πατέρα τιμῶν υἱὸς Ἡράκλειτος Ἀπολλοδότου ἀναφέρεται ὡς Σάμιος, ᾧ ἂ ἐπιδαμία δέδοται¹. Νὰ δεχθῶμεν ὅτι τὰ τέκνα τῶν ροδίων μητροξένων δὲν ἀπέκτων κατὰ κανόνα οὔτε κἂν τὴν νομικὴν θέσιν τῶν πατέρων των ἀλλ' ὑπεβιβάζοντο εἰς τὴν ἔτι κατωτέραν τῶν ἀλλοδαπῶν, οἷς ἂ ἐπιδαμία δέδοται, ὡς φαίνεται δεχόμενος ὁ ἐκδότης²; Δὲν τὸ θεωρῶ πιθανόν. Ἴσως ἐν προκειμένῳ συνέτρεχον ἰδιαιτεροὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ὁ Ἡράκλειτος φέρεται ὡς σάμιος. Εἴτε δηλ. ἀπέκτησεν ἐξ ἰδίας πρωτοβουλίας τὴν σαμιακὴν ἰθαγένειαν ἀποβαλὼν οὔτω τὴν ἰδίαν εἴτε προέρχεται ἐκ γάμου τοῦ μητροξένου πατρὸς τοῦ Ἀπολλοδότου μετ' ἀλλοδαπῆς, ὁπότε ὡς ἔχων τοὺς τρεῖς ἐκ τῶν τεσσάρων δευτεροβαθμιῶν αὐτοῦ ἀνιόντων ἀλλοδαποὺς ἀπεκλείετο κατὰ διάταξιν τυχὸν τοῦ ροδιακοῦ δικαίου, ἀνάλογον πρὸς συγχρόνους τινὰς νομοθεσίας, τῆς πολιτείας.

Ἰδιαιτέρας προσοχῆς ἄξιαι εἶναι ἐπιγραφή ἐκ Θάσου τοῦ Δ' π.Χ. ἀρχομένου ἢ μᾶλλον τοῦ Ε' λήγοντος αἰῶνος³ καὶ ἑτέρα ἐκ τῆς θεσσαλικῆς Φαλάννης⁴. Ἡ πρώτη περιέχει ψήφισμα, δι' οὗ παραχωρεῖται εἰς τοὺς ἐκ νεαπολιτῶν⁵ πατέρων καὶ θασίων μητέρων ἢ πολιτεία, ἢ δὲ δευτέρα συνεπτυγμένως τὴν διὰ προγενεστέρου ψηφίσματος εἰλημμένην ἀπόφασιν τῆς πόλεως περὶ πολιτογραφήσεως τῶν ἐπιθυμούντων ὅπως τύχῃσι ταύτης Περγαίων, Αἰνιάνων, Ἀχαιῶν, Μαγνήτων ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἀλλοδαπῶν, ἐφ' ὅσον ἔχουν ὡς μητέρας Φαλανναίας. Αἱ ἐπιγραφαὶ αὗται εἶναι ἀπὸ πολλῶν ἐπόψεων ἀξιοσημεῖοι. Ὀλιγότερον βεβαίως ὡς ἐκ τοῦ διαπιστουμένου δι' αὐτῶν γεγονότος ὅτι τόσον κατὰ τὸ δίκαιον τῆς Θάσου ὅσον καὶ τὸ τῆς Φαλάννης οἱ ἐκ μητρὸς ἡμεδαπῆς καὶ πατρὸς ἀλλοδαποῦ καταγόμενοι δὲν ἀπέλαιον ἄνευ ἑτέρου τῆς πολιτείας, διότι διάφορον νομικὴν μεταχείρησιν κατὰ τὰ ἀνωτέρω (σ. 2) λεχθέντα δὲν θὰ ἀνεμένομεν εἰς τόσον παλαιοὺς ἔτι χρόνους⁶. περισσότερον δὲ ὡς ἐπιβεβαιούσαι τὴν πληροφορίαν τοῦ Ἀριστο-

¹ Ο HILLER v. GAERTRINGEN ἐν RE συμπλ. τόμ. V (1931) στ. 766 s. v. Rhodos παρενόησεν ἐκ προφανοῦς παραδρομῆς τὴν ἐπιγραφὴν δεχόμενος κατ' ἀντιστροφὴν τῆς πραγματικῆς σχέσεως ὡς πατέρα μὲν τὸν Ἡράκλειτον, υἱὸν δὲ τὸν Ἀπολλόδοτον. Ἐντεῦθεν ὀδηγεῖται εἰς τὸ παρὰδοξον συμπέρασμα ὅτι ὁ τελευταῖος ἀνήκει εἰς τοὺς ἐκ *ματρὸς ξένας* γεννηθέντας, διότι ὁ πατὴρ τοῦ Ἡράκλειτος σάμιος ὃν εἶχε νυμφευθῆ ἐπίσης ἀλλοδαπὴν. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ Ἀπολλόδοτος δὲν θὰ ἦτο ρόδιος πολίτης, *ματρὸς δὲ ξένας*, ἀλλὰ καθαρῶς ἀλλοδαπός, ἀφ' οὗ θὰ κατήγετο ἐκ γονέων, ὃν οὐδέτερος εἶχε τὴν ροδιακὴν ἰθαγένειαν.

² Τὰ συμπεράσματα αὐτοῦ διστάζει νὰ ἀποδεχθῆ καὶ ὁ K. LATTE ἐνθ' ἄνωτ. στ. 1073.

³ IG XII 8 ἀρ. 264 κατὰ τὴν συμπλήρωσιν καὶ ἐρμηνείαν τοῦ A. WILHELM: Neue Beiträge zur griechischen Inschriftenkunde τεύχ. II, Wien 1912 σ. 30 ἐπ. Πρβλ. IG XII Suppl. σ. 152.

⁴ IG IX 2 ἀρ. 1228.

⁵ Τὸ ὄνομα τῆς πόλεως δὲν σφύζεται εἰς τὴν ἐπιγραφὴν ἀλλὰ συνεπληρώθη κατὰ τρόπον ἂν μὴ ἀσφαλῆ τοῦλάχιστον λίαν πιθανόν ὑπὸ τοῦ A. WILHELM.

⁶ Κατὰ τοὺς πολλοὺς μεταγενεστέρους χρόνους, εἰς οὓς ἀναφέρεται ἡ κατωτέρω ἐξετασθησομένη ἀνάπτυξις τοῦ Οὐλπιανοῦ Dig. L 1. 1 § 2, ὁπότε ἡ ἔννοια τῆς *πολιτείας* εἰς τὰς κατ' ὄνομα μόνον

τέλους Πολιτικά 1278a, καθ' ἣν πολλάκις αἱ πόλεις πρὸς ἀντιμετώπισιν τῆς συνεείᾳ ἐξωτερικῶν ἢ ἐμφυλίων πολέμων ἢ ἄλλων λόγων παρατηρουμένης ὀλιγανθρωπίας δὲν ἐδίσταζον νὰ δέχωνται ὡς πολίτας καὶ τοὺς ἐξ ἡμεδαπῆς καὶ ἀλλοδαποῦ καταγομένους, ἐνίοτε δὲ καὶ αὐτοὺς ἀκόμη, ὧν ὁ ἕτερος τῶν γονέων ἦτο δοῦλος¹. Ἐπὶ πλεόν, διὰ νὰ θεωροῦν αἱ ἑλληνικαὶ αὐταὶ πόλεις—καὶ ὅτι δὲν ἦσαν αἱ μόναι διδάσκει ἡ διήγησις τοῦ Ἀριστοτέλους—ὡς ἀποτελεσματικὸν πρὸς καταπολέμησιν τῆς κατατροχούσης αὐτὰς ὀλιγανθρωπίας μέτρον τὴν πολιτογράφησιν τῶν ἐκ τοιοῦτου εἴδους μικτῶν γάμων καταγομένων, σημαίνει ὅτι οὗτοι ἦσαν ἀρκούντως πολυάριθμοι, ὥστε νὰ πληρῶσουν ἐν μέρει τοῦλάχιστον τὰ δημιουργηθέντα ἐν τῷ ἰθαγενεῖ πληθυσμῷ κενά. Ἄλλ' ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ πρέπη νὰ δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχον ἀρκετὰ κράτη, ἅτινα ἐθεώρουν ἐγκύρους τοὺς μετ' ἀλλοδαπῶν γυναικῶν γάμους τῶν ἰδίων αὐτῶν πολιτῶν εἴτε ἐξ ἐπόψεως δημοσίου δικαίου οὕτως ὥστε τὰ ἐξ αὐτῶν γεννώμενα τέκνα νὰ ἀποκτοῦν τὴν πολιτείαν τοῦ πατρὸς εἴτε τοῦλάχιστον ἐξ ἐπόψεως ἰδιωτικοῦ δικαίου (κατὰ τὴν διὰ τὸ ἀττικὸν δίκαιον διαστολὴν τῶν Hruza καὶ Beauchet) εἰς τρόπον ὥστε ὁ οὕτω συναπτόμενος γάμος νὰ τίκη πάσας τὰς προσωπικὰς καὶ περιουσιακὰς συνεείας ἐγκύρου τοιοῦτου ἀλλὰ νὰ μὴ καθιστᾷ τὰ ἐξ αὐτοῦ τέκνα πολίτας τοῦ νομοθετοῦντος κράτους. Διότι πῶς νὰ φαντασθῶμεν ὅτι τόσον πολλαὶ γυναῖκες καὶ δὴ *πολίτιδες* ἑλληνικῶν πόλεων—διότι μόνον περὶ τοιοῦτων πρόκειται ἐνταῦθα—θὰ ἐδέχοντο νὰ ὑπανδρευθῶσιν ἀλλοδαπούς, ὅταν ἐγνώριζον ὅτι οὐ μόνον τὰ τέκνα των θὰ ἦσαν ἀπόλιδα καὶ νόθα ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ ἴδιαι οὐδὲν δικαίωμα θὰ ἦντλον ἐκ τοῦ γάμου των; Τὸ αὐτὸ δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν καὶ διὰ τὸ ὑπὸ τοῦ Ψευδο-Ἀριστοτέλους Οἰκονομ. 1346b παραδιδόμενον μέτρον τῶν Βυζαντιῶν, οἵτινες εὐρισκόμενοι εἰς δυσχερῆ δημοσιονομικὴν θέσιν ἀπεφάσισαν νὰ προβοῦν εἰς ἀθρόαν πολιτογράφησιν ὄλων τῶν ἀλλοδαπῶν, ὧν ὁ ἕτερος τῶν γονέων ἦτο Βυζάντιος ἐπ' ἀνταλλάγματι τριάκοντα μνῶν δι' ἕκαστον ἄτομον. Δὲν πρέπει ἐν τούτοις νὰ ἀποσιωπηθῶν καὶ τὰ, περὶ ὧν ἀνωτέρω ὁ λόγος, ἀρκούντως συχνὰ παραδείγματα μικτῶν γάμων ἐν Μιλήτῳ², ἐνθα, ὡς εἶδομεν, δὲν ἀπέλαυον τῆς πολιτείας οἱ ἔχοντες ἀλλοδαπὴν μητέρα. Μήπως ὁμως ἐξωμοιοῦντο οὗτοι ἐξ ἐπόψεως ἰδιωτικοῦ δικαίου τοῦλάχιστον πρὸς τοὺς ἐν νομίμῳ γάμῳ γεννηθέντας;

Ἐὰν καὶ ἡ ἀρχαῖκὴ Δύμη εἶχεν ἀναγνωρίσει ὡς πολίτας ἐπὶ τι διάστημα τοῦλάχιστον, καὶ ἐκεῖνους, ὧν μόνη ἢ μήτηρ ἦτο ἡμεδαπὴ, ὡς ὑποστηρίζει ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἐν Sylloge I 531 (Γ' αἰῶν π.Χ.) ὁ E. Szanto³, δὲν εἶναι καθόλου βέβαιοι. Ἡ ἐπιγραφή οὐδὲν τοιοῦτο λέγει καὶ περιορίζεται εἰς τὴν διαγραφὴν τῶν προὑποθέσεων, ὑφ' ἧς θὰ

ἐλευθέρας ἑλληνικὰς πόλεις εἶχεν ἐξασθενήσει, ἀπαντᾷ ἀλλὰ μόνον κατ' ἐξαιρέσιν καὶ δὴ εἰς ἰδιαίτερον προνόμιον τοῦ ρωμαίου κατακτητοῦ στηριζομένη ἢ ἀντίθετος λύσις, καθ' ἣν ὁ ἐν μικτῷ γάμῳ γεννηθεὶς ἀκολουθεῖ τὴν ἰθαγένειαν τῆς ἡμεδαπῆς μητρὸς του.

¹ Πρὸβλ. A. WILHELM ἐνθ' ἀνωτ. σ. 32-33.

² Βλ. τὰς ἐν σ. 9 σημ. 2 παραπομπάς.

³ E. SZANTO ἐνθ' ἀνωτ. σ. 114· πρὸβλ. K. F. HERMANN - H. SWOBODA ἐνθ' ἀνωτ. σ. 18 σημ. 1.

γίνηται ἡ πολιτογράφησις τῶν ἀλλοδαπῶν ἀνδρῶν ἢ γυναικῶν. Διὰ τὸ νὰ προβλέπηται ὁμοῦς ἡ πολιτογράφησις καὶ γυναικῶν, σκέπτεται ὁ Szanto, σημαίνει ὅτι οἱ ἐκ γάμου μεταξὺ Δυμαίας (ἀδιάφορον ἂν ἐκ γεννήσεως ἢ πολιτογραφήσεως) καὶ ἀλλοδαποῦ προερχόμενοι καθίστανται πολῖται, διότι ἐν ἐναντίᾳ περιπτώσει οὐδένα σκοπὸν θὰ εἶχεν ἡ πολιτογράφησις ἀλλοδαπῶν γυναικῶν καὶ θὰ ἤρκει διὰ τὴν μετὰ ἡμεδαποῦ σύναψιν ἐγκύρου γάμου ἢ ἀπονομῆ μόνης τῆς ἐπιγαμίας. Κατὰ τοῦ συλλογισμοῦ τούτου παρατηρητέα τὰ ἐξῆς: Ἡ δυνατότης τῆς μετὰ δυμαίου πολίτου συνάψεως γάμου, δι' ἣν βεβαίως θὰ ἤρκει ἡ ἐπιγαμία, δὲν ἀποτελεῖ τὸ ἀποκλειστικὸν περιεχόμενον καὶ τὸ μοναδικὸν ἀποτέλεσμα τῆς πολιτογραφήσεως ἀλλοδαπῆς ἀλλ' αὕτη ἔχει καὶ ἄλλα νομικὰ ἐπακόλουθα ἀναμφιβόλου πρακτικῆς καὶ ἠθικῆς χρησιμότητος, τὴν ἀπόλαυσιν τῶν ὁποίων δὲν ἐξασφαλίζει μόνη ἢ ἀπονομῆ ἐπιγαμίας. Ἡ συμμετοχὴ εἰς λατρευτικὰς τινὰς τελετὰς προσιτὰς εἰς μόνας τὰς πολίτιδας, ἢ ἄνευ τῶν εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς ἐπιβαλλομένων περιορισμῶν παράστασις ἐνώπιον δικαστηρίου, ἢ ἱκανότης πρὸς ἀπόκτησιν ἐγγείου ἰδιοκτησίας ὡς καὶ ἢ πρὸς ἀνάληψιν ὠρισμένων ἀξιωματικῶν ἱερατικῶν ἢ ἄλλων, δι' ἃ ἀπαιτεῖται ἡ ἰδιότης τοῦ πολίτου οὐ μόνον παρὰ τῷ ὑποψηφίῳ ἀλλὰ καὶ παρ' ἅπασιν τοῖς ἀνιούσιν αὐτοῦ καὶ δὴ ἐνίοτε μέχρι δευτέρου καὶ τρίτου βαθμοῦ (πρβλ. τὰ ἀνωτέρω σ. 9-10 μνημονευόμενα παραδείγματα ἐξ Ἀλικαρνασοῦ καὶ Ἀθηνῶν) δὲν δικαιολογοῦν ἄρᾳ γε ἐπαρκῶς τὴν ἀπονομὴν τῆς πολιτείας καὶ εἰς γυναῖκας καὶ εἶναι ἀνάγκη νὰ καταφύγωμεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Szanto διὰ τὸ νὰ εὗρωμεν τὰς ἐκ τῆς πολιτογραφήσεως πρακτικὰς ὠφελείας, αἵτινες δὲν ἐπιτυγχάνονται διὰ τῆς ἀπονομῆς ἐπιγαμίας;

Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ ψήφισμα ἐξ Αἰγιάλης (Ἄμοργος) τοῦ Α' π. Χ. αἰῶνος (IG XII 7 ἀρ. 392), δι' οὗ ἀπονέμεται ἡ πολιτεία εἰς τινὰ *Σεραπίωνα Διονυσίου Σελευκῆ, Νικαρέτης ὑπάρχοντα υἱὸν τῆς πολεΐτιδος*¹. Ἐξ αὐτοῦ θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῆ ὅτι κατὰ τὸ δίκαιον τῆς πατρίδος τοῦ τιμωμένου—ἄγνωστον περὶ τίνος ἐκ τῶν πολυαρίθμων Σελευκειῶν πρόκειται—ὁ μετ' ἀλλοδαπῆς γάμος εἶναι ἐγκυρος καὶ τὰ τέκνα ἀποκτοῦν τὴν ἰθαγένειαν τοῦ πατρός², ἐὰν ἡ ἐπιγραφὴ δὲν ἀνῆκεν εἰς χρόνους, καθ' οὓς ὑπὸ τὴν ρωμαϊκὴν κυριαρχίαν ἡ πολιτεία τῶν ἐπὶ μέρους ἑλληνικῶν πόλεων εἶχεν ἀπολέσει ἐν πολλοῖς ὁμοῦ μὲ τὴν πρακτικὴν αὐτῆς χρησιμότητα καὶ τὴν παλαιότεραν ἐννοιολογικὴν καθαρότητα³, καθισταμένου οὕτως ὀλιγότερον ἀσφαλοῦς τοῦ ἐκ τοῦ ἀμοργινοῦ τούτου ψηφίσματος συναγομένου κατὰ τὰ ἀνωτέρω συμπεράσματος. Εἰς τὴν ἐποχὴν ταύτην ἀνήκουν κατὰ τὴν μεγίστην αὐτῶν πλειοψηφίαν⁴ καὶ αἱ πολυαρίθμοι ἐπιτάφιοι ἐξ Ἀττικῆς

¹ Ὡστε καὶ ἐνταῦθα ἰσχύει ἡ, περὶ ἧς ἀνωτέρω (σ. 2 ἐπ.) ὁ λόγος, ἀρχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δικαίου, καθ' ἣν τὰ ἐκ γάμου πολίτιδος μετ' ἀλλοδαποῦ προερχόμενα τέκνα δὲν ἀκολουθοῦν τὴν ἰθαγένειαν τῆς μητρὸς των.

² Πρβλ. Κ. ΛΑΤΤΕ ἐνθ' ἀνωτ. στ. 1074.

³ Πρβλ. τὰ ἀνωτ. σ. 6-7 λεχθέντα καὶ τὰς ἐν σ. 7 σημ. 3 παραπομπὰς.

⁴ Ἐλάχισται ἐκ τῶν κατωτέρω ἐν τῷ κειμένῳ παραπεμπομένων ἐπιγραφῶν δύναται νὰ ἀναχθῶσι μετὰ τίνος βεβαιότητος εἰς χρόνους ἀρχαιοτέρους τοῦ Β' π. Χ. αἰῶνος.

ἐπιγραφαὶ μαρτυροῦσαι τὴν συχνωτάτην σύναψιν γάμων μεταξὺ Ἀθηναίων καὶ ὑπηκόων τῶν διαφορωτάτων πόλεων¹ καὶ χωρῶν τῆς κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους πλήρως ἐξηλληνισμένης Ἀνατολῆς ἐξ ἑνὸς καὶ ὑπηκόων τῶν τελευταίων τούτων πρὸς ἀλλήλους ἐξ ἑτέρου. Οὕτως Ἀθηναῖοι ἐμφανίζονται ὡς ἔχοντες συζύγους ἐξ Ἀγκύρας (IG II² 7883), Αἰγίνης (7961), Αἴνου (7977), Ἀμφίσσης (8088), Ἄνδρου (8092), Ἀντιοχείας (8167, 8171, 8178), Ἄργους (8377), Βηρυτιοῦ (8407), Ἐδέσσης (8481), Ἐπιδάμνου (8485), Εὐμενείας (8503), Ἡλίδος (8527), Ἡρακλείας (8549, 8578, 8579, 8581, 8606, 8609, 8688, 8693, 8695, 8735, 8757, 8773, 8781, 8785), Θηβῶν (8875), Καρύστου (8992), Κιβύρας (9027), Κορίνθου (9054, 9065), Κορωνείας (9082), Λακεδαίμονος (9050, 9052, 9082), Λαοδικείας (9195), Λάπης (9198), Λοκρίδος (9217), Μιλήτου (9363, 9422, 9444, 9446, 9450, 9504, 9531², 9543, 9642, 9662, 9664, 9670, 9678a, 9683, 9699, 9718, 9721, 9731, 9747, 9764, 9783, 9787, 9799, 9804, 9805, 9813, 9821, 9838, 9864, 9878, 9881, 9895, 9909, 9914, 9959), Μυτιλήνης (9968), Μυρίνης (9975), Περγάμου (10060), Πλαταιῶν (10097), Πτολεμαΐδος (10120, 10123), τῆς ἐν Κύπρῳ Σαλαμίνας (10191, 10198, 10204, 10206, 10216), Σάρδεων (10235), Σελευκείας (10250, 10257), Σιδῶνος (10275, 10284), Σικυῶνος (10304, 10307), Σμύρνης (10372, 10373), Τανάγρας (10408), Τάραντος (10412a), Τερμησοῦ (10439), Τολοφῶνος (10452), Τράλλεων (10459), Τυάνων (10464), Τύρου (10469), Ὀρεοῦ (10513). Ἄλλὰ καὶ μικτοὶ γάμοι, ἐν οἷς οὐδέτερος τῶν συζύγων ἔχει τὴν ἀθηναϊκὴν ἰθαγένειαν, δὲν εἶναι σπάνιοι ἐν Ἀττικῇ κατὰ τοὺς ὑστέρους τούτους χρόνους. Ὡς τόπος καταγωγῆς τῶν συζύγων φέρονται ἡ Ἀγκυρα (IG II² 7922, 8053, 8671), ἡ Αἴνος (7981), ἡ Ἀλεξάνδρεια (9101, 9820), ἡ Ἀλικαρνασσός (8044), ἡ Ἀμισός (8052, 8053), ἡ Ἀντιόχεια (7922, 7981, 8052, 8173, 8298, 8390, 8521, 8686, 8962, 9728, 9888, 10219, 10353), ἡ Ἄραδος (8358), τὸ Ἄργος (8374), ἡ Ἀρκαδία (9973), ἡ Ἀσκάλων (8390), ἡ Ἐφεσος (8588), ἡ Ἡπειρος (8855), ἡ Ἡράκλεια (8298, 8587, 8588, 8628, 8671, 8686, 8728, 8734, 8768, 8793, 8818, 8820, 9018, 9316), αἱ Θῆβαι (8855, 8887), ἡ Ἰκαρία (9679), ἡ Κάλαις (10282), τὰ Κίβυρα (8820), ἡ Κίος (8044, 9018), ἡ Κόρινθος (9052, 9146), ἡ Κύζικος (9101), τὰ Κύθηρα (8768), ἡ Λακεδαίμων (9146, 9238), ἡ Λαοδίκεια (8587, 9830), ἡ Μαγνησία (9238), ἡ Μαρόνεια (8628, 8793), τὰ Μέγαρα (9316), ἡ Μηδία (8728), ἡ Μίλητος (8512, 8887, 9632, 9470, 9484, 9665, 9679, 9728, 9820, 9830, 9888, 10138), ἡ Μυσοῦς (9973), αἱ Πλαταιαὶ (8818, 9665), ἡ Ρόδος (10138), ἡ Σαμάρεια (10219), ἡ Σελεύκεια (8173), ἡ Σιδῶν (8358, 10282), ἡ Σικυῶν (9052), ἡ Σινώπη (10353), ἡ Τάναγρα (8374), ἡ Τερμησοῦς (8734), ἡ Χάρμις (8962).

Εἰς τὴν πτολεμαϊκὴν Αἴγυπτον εὐρίσκομεν ἐν τῇ *χώρῳ* ἰδίως κατὰ τοὺς παλαιότε-

¹ Συνήθως δὲν φαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς περὶ τίνος ἐκ τῶν πολυαριθμῶν ὁμωνύμων πόλεων (π. χ. Ἀντιόχεια, Σελεύκεια) πρόκειται.

² Πρβλ. *Hesperia* τόμ. 17 (1948) σ. 49 ἀρ. 50.

ρους χρόνους, καθ' οὓς δὲν εἶχεν ἐπέλθει ἀκόμη ἢ μεταγενεστέρως παρατηρουμένη καὶ τὴν ἐθνολογικὴν διάκρισιν δυσχεραίνουσα ἀνάμιξις τοῦ πληθυσμοῦ, γάμους προσώπων καταγομένων ἐκ διαφόρων περιοχῶν τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μετ' ἀλλήλων ἢ μετ' ἄλλων ἐπιλύδων ἢ τῶν ἀπογόνων των. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Αὐγούστου ἔχομεν ἐν Ἀλεξανδρείᾳ γάμους μεταξὺ Ἀλεξανδρέων καὶ ἀστῶν¹, ἐν ᾧ ὁ εἰς τοὺς χρόνους μὲν Ἀντωνίνου τοῦ εὐσεβοῦς ἢ πιθανώτερον τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου ἀναγόμενος ἀλλὰ καὶ παλαιότερον δίκαιον κωδικοποιῶν Γνώμων τοῦ Ἰδίου Λόγου περιέχει περιορισμούς αὐστηροτέρους μὲν διὰ τοὺς πρώτους, ἐπιεικεστέρους δὲ διὰ τοὺς δευτέρους, καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν μετὰ προσώπων ἐκτὸς τοῦ κύκλου αὐτῶν εὐρισκομένων σύναψιν γάμου². Συναφῆς εἶναι καὶ ἡ ἐν ἄλλῳ παπύρω³ πληροφορία, καθ' ἣν οἱ Ναυκρατίται κατὰ τὸ δεύτερον ἥμισυ τοῦ Β' μ. Χ. αἰῶνος δὲν εἶχον ἐπιγαμίαν πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους, ἐν ᾧ εἰς τοὺς πολίτας τῆς Ἀντιουπόλεως εἶχεν ἀπονεμηθῆ ἄτη ὑπὸ τοῦ Ἀδριανοῦ.

Τὴν τελικὴν ἄρσιν τῶν διακρίσεων τούτων ἐπέφερεν, ὡς φαίνεται, μόλις ἡ *Constitutio Antoniniana*. Ἀλλὰ καὶ μετὰ ταύτην ἡ θέσις τῶν ἐκ μικτῶν γάμων καταγομένων τέως peregrini καὶ νῦν ρωμαίων πολιτῶν δὲν ἦτο ἀδιάφορος διὰ τὸ ἐπίσημον δίκαιον, ὅπερ χάριν δημοσιονομικῶν (κατανομῆ τῶν φόρων, λειτουργιῶν κλπ.) καὶ ἄλλων σκοπῶν ἦτο ἠναγκασμένον νὰ δώσῃ ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα: Τίνος πόλεως πολίται ἢ, μετὰ τὸ ἔτος 212, *municipes* ἦσαν τὰ πρόσωπα ὧν, οἱ γονεῖς κατήγοντο ἐκ διαφόρου ἐκάτερος πόλεως; Ἡ ἀπάντησις εἶναι: Ἀκολουθεῖται ἡ ὑψηλοῦτος τοῦ πατρὸς ἐκτὸς ἐὰν δι' εἰδικῆς διατάξεως εἶχεν ὀρισθῆ νὰ προτιμᾶται ἡ τῆς μητρὸς, ὡς συνέβη π.χ. διὰ τοὺς ἐκ μητρὸς πολίτιδος τοῦ Ἰλίου, τῶν Δελφῶν⁴ ἢ ἐκ Πόντου γεννηθέντας (Οὐλπιανὸς ἐν *Dig. L 1. 1 § 2*). Διὰ τοὺς τελευταίους τούτους ὁ Οὐλπιανὸς παραπέμπει εἰς τὸν Κέλσον, ὅστις ἐδίδασκειν ὅτι τὸ εἰς τοὺς Ποντίους δοθὲν ὑπὸ τοῦ Πομπηίου προνόμιον ἀναφέρεται εἰς τοὺς ἐκ μικτῶν γάμων γεννηθέντας καὶ οὐχὶ εἰς τὰ ἐξώγαμα τέκνα ποντίων γυναικῶν, ὡς ἐδέχοντο ἄλλοι συγγραφεῖς. Εἶναι εὐκόλον νὰ φαντασθῶμεν πῶς θὰ ἐγεννήθη

¹ Βλ. τὸ σχετικὸν παπυρολογικὸν ὑλικὸν παρὰ Ο. MONTEVECCHI, *Ricerche di sociologia nei documenti dell' Egitto greco-romano*. II: I contratti di matrimonio e gli atti di divorzio ἐν *Aegyptus* τόμ. 16 (1936) σ. 29 σημ. 1. Πρβλ. R. TAUBENSCHLAG, *The law of greco-roman Egypt*, New - York 1941 σ. 78 ἐπ.

² Γνώμων τοῦ Ἰδίου Λόγου § § 12, 13, 38, 39, 45-54, 57. Πρβλ. ἐπὶ τῶν ἀρκούντως πολυπλόκων τούτων διατάξεων τὸ ἐρμηνευτικὸν ὑπόμνημα τοῦ W. Graf UXKULL-GYLLENBAND, *Der Gnomon des Idios Logos* (BGU V 2), Berlin 1934, ἔνθα καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία. Εἰς ταύτην πρόσθετες νῦν A. v. PREMERSTEIN ἐπὶ P. Giss. Bibl. V 46. Τί ἀκριβῶς εἶναι οἱ ἀστοὶ καὶ κατὰ τί διακρίνονται τῶν Ἀλεξανδρέων, δὲν γνωρίζομεν μετὰ βεβαιότητος. Πρβλ. τὴν παρὰ W. UXKULL ἐνθ' ἄνωτ. σ. 22 ἐπ. ἐπισκόπησιν τῶν πολυαριθμῶν προταθεισῶν ἐξηγήσεων.

³ Παρὰ U. WILCKEN, *Grundzüge und Chrestomathie der Papyruskunde* τόμ. I 2, Leipzig-Berlin 1912 ἀρ. 27. Πρβλ. R. TAUBENSCHLAG ἐνθ' ἄνωτ. σ. 79-80 καὶ τὰς ἐκεῖ παραπομπάς.

⁴ Ἴσως καὶ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ Ἀντιουπόλεως κατὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἐκδότου τοῦ P. Vindob. Boswinkel 2 (ἔτ. 248 μ. Χ.).

ἡ διαφωνία. Εἰς τὸ ὑπὲρ τῶν Ποντίων προνόμιον, ὅπερ πιθανώτατα ἦτο ἑλληνιστὶ συντεταγμένον, θὰ ἐλέγετο ὅτι οἱ νόθοι ἀκολουθοῦν τὴν ὑπηκοότητα τῆς μητρὸς δεδομένου δὲ ὅτι ὁ ὄρος ἔχει, ὡς εἶδομεν, ἐν τῷ ἑλληνικῷ δικαίῳ ἀμφοτέρως τὰς σημασίας τὴν τε τοῦ ἐξωγάμου καὶ τὴν τοῦ ἐκ μικτοῦ γάμου γεννηθέντος, εὐεξηγήτος εἶναι ἡ δυσκολία, εἰς ἣν εὐρέθησαν οἱ ρωμαῖοι νομικοὶ διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς ἐκδοχῆς, ὅφ' ἦν ἐγένετο ἐν προκειμένῳ χρῆσις τοῦ ὄρου. Ὅτι ὅμως ἡ ἐρμηνεία τῶν Κέλσου - Οὐλπιανοῦ εἶναι ἡ ὀρθότερα καθιστᾶ βέβαιον ἢ ὑπ' αὐτῶν τούτων διατυπωμένη παρατήρησις ὅτι μόνον διὰ τοὺς ἐκ μικτῶν γάμων γεννηθέντας ἔχει νόημα ἡ διάταξις, ἐν ᾗ τὰ ἐξώγαμα τέκνα δὲν ἠδύναντο νὰ ἔχουν ἄλλην ἰθαγένειαν ἀπὸ τὴν τῆς μητρὸς των, δεδομένου ὅτι ὁ πατήρ των ἦτο νομικῶς καὶ ἐνίοτε πραγματικῶς ἄγνωστος. Neque enim debuisse cavere, ut vulgo quaesitus matris condicionem sequeretur (quam enim aliam originem hic habet?): sed ad eos, qui ex diversarum civitatum parentibus orerentur.
